

Міністерство освіти та науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

01 освіта
012 дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

***«Збагачення словника дітей дошкільного віку
народознавчою лексикою»***

студентки **Івашко Світлани Вікторівни**

Науковий керівник:

Аніщук Антоніна Миколаївна, кандидат
педагогічних наук, доцент

Рецензенти:

канд. пед. наук, доцент. Матвієнко С.І.

канд. пед. наук, доцент Онищук І.А.

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

м. Ніжин – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НАРОДОЗНАВЧОЮ ЛЕКСИКОЮ	9
1.1. Розвиток словника дітей дошкільного віку як педагогічна проблема	
1.2. Психолого-педагогічні дослідження щодо особливостей розвитку словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою	
1.3. Аналіз освітнього стандарту, програм розвитку, виховання та навчання дошкільників в контексті досліджуваної проблеми	
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I.....	29
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НАРОДОЗНАВЧОЮ ЛЕКСИКОЮ.....	31
2.1. Методика констатувального етапу дослідження стану сформованості словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою	
2.2. Характеристика рівнів сформованості словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою	
2.3. Вплив педагогів на формування словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою	
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II.....	47
РОЗДІЛ III. ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НАРОДОЗНАВЧОЮ ЛЕКСИКОЮ.....	49
3.1. Обґрунтування педагогічних умов збагачення словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою	
3.2. Методика збагачення словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою	

3.3. Оцінка ефективності системи збагачення словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІІ.....	74
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
ДОДАТКИ.....	87

ВСТУП

Актуальність дослідження обумовлена тими завданнями національно-культурного відродження України, які вирішуються в контексті соціально-економічних перетворень в умовах незалежності. Модернізація системи освіти, як це визначено в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, спрямовується на відображення національної системи виховання, широке використання народної педагогіки і культури, надбань національної освіти.

Найважливішим засобом національного виховання, є опанування рідною мовою, що забезпечує не тільки комфортне існування молодій людині в суспільстві, але й дозволяє виробити систему національно зумовлених уявлень, пізнавати національний характер, визначити мовний тип особистості. Відтак, вивчення українознавчої і народознавчої лексики набуває в цих умовах вирішального значення, стає основною формою світоглядних переконань фахівців дошкільної освіти.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, чинні програми розвитку, виховання і навчання дітей спрямовують педагогічні зусилля освітян на формування життєздатної, гнучкої, свідомої, творчої особистості дитини, яка обізнана зі своїм минулим, теперішнім і майбутнім. Одним із головних завдань, що входить у програму реформування змісту навчання і виховання у період дошкільного дитинства, є мовленнєве виховання особистості.

Мовленнєва діяльність дитини є важливою умовою розвитку особистості в період дошкільного дитинства, оскільки завдяки їй дитина пізнає природне, предметне та соціальне оточення; формує і розкриває внутрішній світ; засвоює й створює культурні цінності. Важливим компонентом загального освітнього процесу в закладах дошкільної освіти є художньо-мовленнєва діяльність, що сприяє ефективній реалізації завдань всебічного й гармонійного розвитку дітей,

забезпечує формування їхньої життєвої компетентності, вдосконалення мовленнєвого розвитку.

У цьому аспекті важливим є формування мовленнєвої компетенції, зокрема лексичної, на народознавчій основі. Вивчення проблеми щодо збагачення словника дітей етнокультурознавчою лексикою було започатковано на початку 80-х рр. ХХ століття такими вченими, як В. Русанівський, Г. Сиротіною, О. Паламарчуком, М. Пилинським, Н. Ніколаєвою, В. Говердовським та ін. Учені доводять, що з допомогою народознавчої лексики дитина прилучається до історії свого народу, до його духовності, пізнає генетичний код своєї нації.

Одним із завдань розвитку мовлення дітей дошкільного віку є *словникова робота*. Проблема словникової роботи з дітьми на етапі дошкільного дитинства досліджувалась у різних напрямках багатьма вченими. Комунікативно-мовленнєвий розвиток особистості вивчали А. Арушанова, А. Богуш, О. Гвоздева, Л. Калмикова, Л. Колунова та й ін.; етапність засвоєння слова як сигналу в контексті взаємодії сигнальних систем дійсності - І. Горєлов, Н. Данилова, М. Кольцова, І. Павлов, К. Сєдов; фонетичні, лексичні та граматичні особливості дитячого мовлення на початкових етапах розвитку - О. Гвоздєв, К. Крутій, Н. Рибніков, Т. Ушакова; збагачення словника дітей раннього віку - Ю. Аркін, В. Гербова, Г. Ляміна, Г. Розенгарт-Пупко; особливості становлення та розвитку словника дітей - В. Логінова, В. Коник, М. Коніна, В. Яшина. Науковцями було визначено зміст та методику збагачення, активізації й уточнення словника. Питанню збагачення словника дітей народознавчою лексикою приділялося менше уваги.

Оскільки більшість програмових завдань словникової роботи спрямовані на збагачення словника побутовими термінами, прищеплення вихованцям фонетичних, граматичних норм слововживання тощо. А формуванню лексичної

компетентності власне засобами народознавчої лексики, на жаль, приділяється менше уваги. Це й зумовлює необхідність дослідження даної проблеми.

Таким чином, актуальність, соціальна значимість і недостатнє вивчення мовленнєво-народознавчого аспекту збагачення словника дітей дошкільного віку обумовило вибір теми дослідження **«Збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою»**.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати проблему збагачення словника дітей дошкільного віку; експериментально дослідити педагогічні умови використання народознавчої лексики у процесі збагачення словника дітей, розробити систему роботи щодо розвитку словника дошкільників народознавчою лексикою та перевірити її ефективність.

Завдання дослідження:

- Охарактеризувати розвиток словника дітей дошкільного віку як педагогічну проблему.
- Обґрунтувати психолого-педагогічні дослідження щодо особливостей розвитку словника дошкільників народознавчою лексикою.
- Визначити критерії, показники та рівні сформованості словника дітей дошкільного віку.
- Дослідити вплив педагогів на збагачення словника старших дошкільників народознавчою лексикою.
- Розробити та експериментально перевірити ефективність системи роботи вихователів щодо збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою.

Об'єкт дослідження: розвиток словника дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження: педагогічні умови збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою у сучасному ЗДО.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що процес збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою буде більш ефективним за дотриманням наступних умов:

- використання програмового матеріалу щодо збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою;
- ознайомлення дітей з малими фольклорними жанрами народознавчої спрямованості;
- розповідання казок з метою збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчими поняттями.

Методи дослідження:

- *теоретичні*: вивчення, аналіз та узагальнення психолого-педагогічної, методичної та лінгводидактичної літератури, періодики з дошкільного виховання уможливили аргументоване обґрунтування змісту та структури провідних категорій дослідження, визначення критеріїв та показників, комплексу педагогічних умов збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчими поняттями.
- *емпіричні*: бесіда з дітьми, анкетування вихователів, спостереження за дітьми; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний); статистичні методи (кількісний і якісний аналіз експериментальних даних).

Дослідно-експериментальна база. Дослідження здійснювалось протягом 2018-2019 р. р. на базі закладу дошкільної освіти Ясла-садок № 9 «Ліля» загального розвитку дітей, Ніжинської міської ради Чернігівської області, вул. Шевченка, 102, м. Ніжин Чернігівської області.

Наукова новизна і практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що *уточнено* зміст поняття «народознавча лексика», *розширено та доповнено* зміст понять «лексика», «словниковий запас», «фольклор», «малі фольклорні жанри». *Розроблено* критерії, показники та рівні сформованості

словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою; *розроблено та апробовано* систему роботи щодо збагачення словника дітей народознавчою лексикою, *удосконалено* форми і методи роботи педагога в означеному напрямі.

Апробація результатів дослідження. Участь у конференціях.

Всеукраїнська студентська науково-практична інтернет – конференція 21-22 листопада 2018 року «Сучасне дослідження: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку».

Наукові статті : «Розвиток словника дітей в теорії та практиці дошкільного виховання». Збірник Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції 21-22 листопада 2018 року «Сучасне дослідження: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку».

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи –109 ст., основний текст 86 ст., додатки – 23 ст.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ ДОКІЛЬНОГО ВІКУ

Розвиток словника дітей дошкільного віку як педагогічна проблема

Процес розвитку мовлення дітей та навчання їх рідної мови на різних етапах дошкільного дитинства є предметом дослідження сучасної дошкільної лінгводидактики. Серед основних завдань розвитку мовлення дітей дошкільного віку виокремлюється збагачення словника. Збагачення словникового запасу є необхідною умовою для розвитку комунікативних умінь дітей, ознакою високого розвитку мовлення дитини.

Усі слова, що вживаються в мові, становлять її лексику. *Лексика* – (від грецьк. *leksikos* – належить до слова) – сукупність слів мови, її словниковий склад; словниковий склад мови, будь-якого її стиля, сфери, а також чиїх-небудь творів, окремого твору [26, с. 47].

За Л. Булаховським, *лексикою* називається „словниковий склад певної мови загалом, або мови якогось автора чи якогось твору (групи творів). До складу лексики входять як окремі, більш-менш вільно пересувні слова (лексеми), так і щільно пов’язані пари слів і навіть, групи слів, уживані тільки „вкупі” [10, с. 63].

О. Пономарів визначає лексику як сукупність уживаних у мові слів, з якими пов’язані певні значення, закріплені в суспільному вжитку [41]; Л. Мацько, О. Мацько, О. Сидоренко трактують лексику як окремі шари чи групи слів (побутова лексика, професійна) [33]; М. Плющ вважає, що лексика це словниковий склад мови, сукупність усіх слів, наявних у мові [54].

Одним із розділів мовознавства є *лексикологія*, тобто вивчення словникового складу мови, в якому слово вивчається не лише саме собою, а й у певному зв'язку з іншими словами.

Проблема слова належить до однієї з найбільш дискусійних лінгвістичних проблем, оскільки саме воно є головною одиницею мови. Слово виступає основним будівельним матеріалом висловлювань, за допомогою яких реалізується спілкування між людьми.

Слово – склад або сукупність складів, які позначають поняття, уявлення або будь-який предмет. Пояснення значення слів відбувається в семантиці, близьких за значенням слів – у синоніміці, походження слів – у етимології. Види слів відповідають дійсності, що сприймається нашими відчуттями: іменники – предметам, прикметники – конкретному буттю, якості предметів; прислівники та сполучники – зв'язкам і відносинам, що існують між предметами; дієслова – процесу, що відбувається між предметами. Речення містить вислів, питання про світ, що спостерігається або переживається [40, с. 16].

Отже, *слово* – одиниця мови, що служить для найменування понять, предметів, осіб, дій, стану, ознак, зв'язків, явищ, оцінок; мовлення, здатність говорити; розмова, бесіда, щось висловлене; публічний виступ, мовлення; мовлення на будь-яку тему, оповідання, розповідь; право, дозвіл говорити публічно; думка, висновок (часто про досягнення в будь-якій галузі).

У лексикології слово розглядається як мінімальна одиниця лексики. Ю. Степанов виділяє зв'язний звуковий ряд, що утворює слово з зовнішнього боку, по-перше – звукову, фонетичну оболонку слова або фонетичне слово; по-друге – предмет, що називається словом; по-третє, смисл, що викликає слово у свідомості. Усі ці три елементи пов'язані між собою: слово називає або позначає предмет; має смисл; смисл відображає властивості предмету в свідомості людини [51].

Дитина дошкільного віку активно засвоює мовлення, оскільки це зумовлюють її потреби дізнатись, розповісти, вплинути на себе й на інших. У дошкільному віці процес оволодіння основами мовлення зазвичай завершується. Мовлення супроводжує всі види діяльності дошкільника, сприяє встановленню і розвитку його соціальних контактів, стає ефективним інструментом мислення. Зміст і форми дитячих висловлювань залежать від форм спілкування, комунікативних завдань дошкільника. У процесі спілкування мовлення удосконалюється, набуває нових якостей, зумовлює перебудову психічних процесів тощо. Основними напрямками його розвитку є розширення лексичного запасу слів. Чим більше слів засвоює людина, тим легше їй спілкуватись, тим багатша її мова. Обмеженість словника ускладнює спілкування, людині не вистачає слів для висловлення своїх думок. Це позначається на мовній культурі.

Словниковий запас – це набір слів, яким володіє людина у знайомій їй мові. Словниковий запас, як правило, розширюється з віком, і слугує як практичний і фундаментальний інструмент для спілкування та здобування знань.

О. Кононко рекомендує збагачувати не тільки активний словник, а й пасивний, оскільки саме він є важливим показником особистісного становлення вихованця. Збагачення пасивного словника уможливорює розуміння та використання дитиною мовленнєвих засобів, які найточніше виражають почуття та ставлення [22, с. 9].

Словник поділяють на активний і пасивний. *Активний словник* охоплює слова, які мовець не тільки розуміє, але і користується ними в активному мовленні. Кількість слів в активному словнику людини визначає багатство і культуру її мови. *Пасивний словник* – це слова, які мовець розуміє, але не завжди вживає. Пасивний словник завжди більший активного.

Л. Іщенко стверджує, що активний словник малюка поступово збільшується: в 3 роки він становить 1000 слів; в 4 роки – 1540; у 4,5 роки –

1870; у 5 років – 2072; у 5,5 років – 2289; у 6 років – 2589, у 7 років – 3500-4000 слів [36, с. 63]. Активний словник дитини старшого дошкільного віку (6-7 років життя) вже наближається до словника дорослої людини. Дитина вільно користується всіма частинами мови, правильно називає предмети, їх ознаки та властивості.

У сучасній дошкільній лінгводидактиці А. Богуш виокремлює три основні завдання розвитку словника:

- збагачення кількісного складу лексики новими, раніше невідомими словами, а також збільшення словникового запасу за рахунок засвоєння дітьми нових значень багатозначних слів, що вже наявні в їхньому лексичному запасі;
- якісне засвоєння лексики, що виявляється в поглибленому розумінні значення й смислових відтінків слів і словосполучень, подальшому оволодінні узагальненням, яке в них виражене. Особливої актуальності у зв'язку з цим набуває завдання уточнення значення слів на основі протиставлення антонімів і зіставлення слів, близьких за змістом, тобто розвиток гнучкості словника, вміння доречно користуватися загальноживаною лексикою у мовленнєвій практиці;
- активізація словника застосування дітьми лексичних засобів у різних мовленнєвих ситуаціях. Лінгвісти поділяють засвоєні дитиною слова на дві категорії пасивний (слова, які вона розуміє, пов'язує з конкретними явами, але сама ними не користується) і активний (слова, які дитина не тільки розуміє, а й доречно, свідомо використовує у своєму мовленні) словник. Нові слова в мовленні дітей активізуються за умови уточнення значення та закріплення способів їх відтворення на практиці [4, с. 280].

Зазначені завдання словникової роботи можна справедливо визначити як триєдину мету розвитку словника дитини, оскільки процеси збагачення-уточнення-активізації словникових одиниць відбуваються постійно. Вони тісно

пов'язані один з одним, і тому важко виділити межу, коли закінчується один процес і розпочинається інший.

Проблема словникової роботи в сучасній методиці розвитку мовлення дітей дошкільного віку досліджувалась російськими вченими: А. Бородич, В. Гербовою, Н. Івановою, В. Логіною, Г. Ляміною, Ю. Ляховською, О. Ушаковою та українськими вченими: А. Богуш, А. Іваненко, В. Коник, Н. Кирстою, Н. Луцан, І. Луценко, І. Непомнящою, Н. Савельєвою та ін.

Так, А. Бородич узагальнила чинні доробки практики і розробила струнку систему словникової роботи для кожної вікової групи з описом методів і прийомів лексичної роботи, які можуть слугувати методичними порадами практиці дошкільного виховання [9, с. 47].

В. Гербова зазначала, що переважна більшість іменників у словнику дітей третього року життя позначає назву предметів побуту та об'єкти живої природи. З-поміж помилок у вживанні дітьми іменників автор виділяє: неадекватну заміну одного іменника іншим; іменники-узагальнення (за формою, кольором); слова, які взагалі нічого не позначають; вживання дієслова замість іменника; називання частини замість предмета. В. Гербова умовно поділяє всі слова, що засвоюють діти на чотири групи: слова, що позначають назву предметів, дій із ними, властивостей, відношень у найближчому оточенні; назву збірних іменників; назву предметів, дій, властивостей, відношень далекого, але зрозумілого дітям оточення; слова – різні частини мови (займенники, числівники, частки). За її даними на третьому році життя спостерігається три рівні засвоєння слів дитиною: перший – дитина розуміє слово, але не використовує його в мовленні; другий – дитина впізнає та називає предмет (якість, дію, властивість, ознаку) тільки у звичних сполученнях і умовах (ножиці потрібні, щоб стригти нігті); третій – розуміє та правильно використовує слово-назву в будь-яких доступних для розуміння дитини зв'язках і відношеннях [14, с. 29].

В. Логінова зробила значний вклад у розвиток методики словникової роботи як розділу дошкільної лінгводидактики, вона окреслила струнку систему методів і прийомів словникової роботи щодо реалізації завдань словникової роботи на спеціальних заняттях. За словами В. Логінової, у процесі словникової роботи вихователь виконує такі основні завдання: розширення і збагачення, уточнення, закріплення та активізація словника дітей. Збагачення і уточнення словника здійснюється за рахунок слів і на основі попередніх уявлень: діти називають дії, якості, стани, використовують прийом зіставлення. Розширення словника досягається шляхом оволодіння дітьми багатозначністю слів. У процесі словникової роботи діти зустрічаються з явищами синонімії, вживають слова з протилежним значенням – антоніми, це сприяє, за В. Логіною, розвитку дитячого мислення, просторових, часових уявлень, здатності порівнювати слова [27, с. 132.].

Зміст лексичної роботи в різних вікових групах упродовж дошкільного дитинства постійно збільшується, ускладнюється, що пов'язується за словами В. Логінової, збагаченням словника дітей на основі ознайомлення з новими предметами; введенням слів, що позначають якість, властивості, відношення на основі поглиблення знань про предмети та явища навколишнього світу; введенням слів, що позначають елементарні поняття на підставі розрізнення й узагальнення предметів за істотними ознаками; залученням дітей до різноманітної народної лексики через ознайомлення з фольклорними і літературними творами; а також процесом опанування образної лексики української мови [27]. Зміст лексичної роботи з дошкільниками визначається такими основними напрямками: реалізація номінативної функції слова, тобто визначення об'єктів і предметів навколишнього світу; засвоєння змістової сторони слова через співвіднесення слова за змістом, тлумачення значень слів і словосполучень.

Серед різних форм розширення словника дітей автор називає проведення екскурсії до народознавчого куточку дитячого садка (якщо є) або ознайомлення дітей із історичними словами-назвами, які сьогодні майже (або дуже рідко) не вживаються: *крашанка, миска, писанка, дерев'яна розписана фарбами ложка або чашка чи миска, дерев'яний розписаний посуд, глиняний глечик, горщик, рушники, ковшик, цебер (відро)* та ін. Вихователю треба пояснити значення цих слів, їх спосіб уживання, характерні їх ознаки, з чого і як вони зроблені, як вони пов'язані з побутом українського народу.

В. Логінова зазначає, що значення слова впродовж дошкільного дитинства змінюється разом з розвитком пізнавальних можливостей дитини. Тому формування словника відбувається на основі поглиблення знань про предмет. Корисним у цьому плані, зауважує вчена, може бути проведення занять з показом картинок або розглядання іграшки. Основним методичним прийомом на цих заняттях виступає запитання до дітей. З-поміж прийомів словникової роботи можуть бути називання нового або важкого слова, як активне збагачення словника дітей; називання супроводжується показом предмета і поясненням слова; або нове слово включається в речення, утворюється сполучення з іншими словами; повторення незнайомого слова, чітка вимова його з поясненням походження (етимологія) і можливостями використання; послідовність порівняння: порівняння предметів загалом, виділення і порівняння частин, деталей, спочатку в плані їх відмінностей, а потім схожостей. Порівняння завершується узагальненням: виділяються відмінні ознаки кожного предмета. Методичним прийомом навчання на таких заняттях є запитання вихователя, мета яких спрямовувати і збуджувати розумову та мовленнєву активність дітей [27, с. 44].

Г. Ляміна визначила умови ефективної словникової роботи впродовж дошкільного віку [32, с. 24]. Серед них: змістовність життя дітей в дошкільному закладі, наявність відповідного дидактичного матеріалу, озброєння вихователів

адекватною методикою словникової роботи, єдність чуттєвого досвіду і словесного його позначення: розвиток уявлень у дітей про предмет і явища довкілля; формування узагальнень і понять у дітей [32, с. 26]. Г. Ляміна вважає, що основні завдання словникової роботи розв'язуються в єдиному педагогічному процесі, проте кожне з них має свою специфіку, а, отже, і свої прийоми і методи. До методів словникової роботи вона відносить: спостереження, показ картин із незнайомим чи малознайомим змістом, переказ, відповіді на запитання, бесіда і т. ін. Така діяльність повинна стимулювати активність мислення дітей, їхню кмітливість, здатність зіставляти, узагальнювати, мислити конкретно чи абстрактно, залежно від обставин. Водночас, на її думку, педагог повинен активно керувати спостереженням, намагатися сполучати чуттєве сприймання з прийомами збагачення словника; пропонувати дітям мовленнєвий зразок, пояснювати нові слова, спонукати дітей використовувати їх у складі речення, крім того, використовувати інші прийоми такі, як нагадування, порада, підказка, жарт тощо [32, с. 29].

Предметом дослідження І. Непомнящої виступила побутова лексика, збагачення словника дітей різного дошкільного віку шляхом екскурсій-оглядів побутових предметів (холодильник, електропраска, телефон, пилосос і т. ін.). За даними вченої, систематичне проведення таких занять «збуджує інтерес до довкілля, викликає емоційні переживання, сприяє розвитку зв'язного мовлення, збагачує словник, прищеплює дітям певні навички користування побутовими предметами» [37, с. 16].

Формування уявлень і збагачення словника дітей старшого дошкільного віку в процесі трудового виховання досліджувала Н. Савельєва. Вчена розробила тематичний словник лексем трьох категорій: слова-предмети (іменник); слова дії (дієслово); слова якості (прикметники). За її дослідженням, уведення нових слів проходить в умовах активної трудової діяльності дітей. У

процесі такої роботи, за даними Н. Савельєвої, можна впродовж року ввести в обіг дитячого спілкування до 200 нових слів [46, с.77].

Особливе місце при збагаченні словника дітей посідає *народознавча лексика*. Вона пов'язана з творами усної народної творчості, національними традиціями, обрядами, звичаями, символами. За даними Т. Левченко, означена лексика має спільну ознаку, що й об'єднує їх в окрему групу лексем, які мають виражену специфічну етнічну семантику, що певним чином впливає на формування етнічної самосвідомості, національного світогляду, національного менталітету, високої духовності, пов'язаної з історичними коренями свого народу [25, с. 6].

Визначення етнокультурознавчої лексики дає Т. Левченко. За її словами, – це «гетерогенна за походженням лексика, що є носієм семантики, яка відображає специфічні риси культури певного народу від матеріальних реалій до багатозначних символів і може займати різне місце в семантичному полі слова – від центрального до периферійного» [25, с. 8].

На думку В.Кононенко, у коло національно орієнтованої лексики входять численні тематичні групи слів, що відбивають умови життя, особливості світобачення й світосприйняття українців, відтворюють загальну картину їхніх поведінкових стереотипів тощо [21, с. 8].

С. Мишанич визначає фольклор як мистецтво пам'яті [35, с. 167]. З'ясовуючи роль фольклору в народній дидактиці, М. Стельмахович зазначав, що «*фольклор* – це не тільки засіб розвитку мовлення, а й активний поширювач знань з історії народу» [49, с. 28].

За А. Богуш, *фольклор* – це народна творчість, в якій «художнє відображення дійсності відбувається у словесно-музично-хореографічних формах колективної народної творчості, що виражають світогляд людей і нерозривно пов'язані з їхнім життям і побутом» [6, с. 61]. За жанровою характеристикою, український фольклор різноманітний: він умовно поділяється

на прозовий і поетичний. Поетичну групу фольклору складають приказки, примовки, прислів'я, загадки, прикмети, каламбури, вітання, побажання, афоризми, пісні, голосіння, думи тощо.

Не можна не переоцінити значення фольклору для формування словника дітей народознавчою лексикою. У період сенситивного засвоєння мови, коли дитина замінює полегшуючі та звуконаслідувальні слова правильною лексикою рідної мови, починає засвоювати звуки рідної мови, А. Богуш рекомендує пропонувати дітям найкращі зразки народної мудрості – *малі фольклорні жанри*: колісанки, забавлянки, утішки, лічилки, примовки, заклички, приспівки тощо. Адже саме вони „легкі для наслідування, водночас вводять дитину у світ дорослого побутового життя, прилучають до споконвічних національних цінностей, традицій, звичаїв” [6, с. 63].

Ефективним засобом збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою є казка. *Казка* – (від слова «казати», «розповідати») – епічне оповідання чарівно-фантастичного, алегоричного і соціально-побутового характеру із своєрідною традиційною системою художніх засобів, підпорядкованих героїзації позитивних, сатиричному викриттю негативних образів, часто гротескному зображенню їх взаємодії [6, с. 73]. Складовими чинниками казок є численні прислів'я, приказки, приповідки, загадки, сновидіння, забобони, повір'я, скоромовки, лічилки, нісенітниці, каламбури, які надають мові барвистості та образності.

Отже, проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, ми виявили різноманітні підходи до трактування базових понять, що складають теоретичну основу нашого дослідження. Аналіз їх суті дозволяє окреслити незначні відмінності в тлумаченні, пов'язані з досліджуваними позиціями авторів. У межах нашого дослідження така аналітична робота над понятійним апаратом дає змогу прослідкувати й описати методику збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою.

Таким чином, проблема збагачення, уточнення та активізації словника дітей дошкільного віку досить повно досліджена, однак, вчені та науковці одноставні у визначенні причин бідності словника дітей, відсутності в активному мовленні саме народознавчої лексики, фразеологізмів, малих фольклорних форм (приказки, прислів'я тощо). Найголовнішою причиною означеного недоліку словника дітей є недостатня підготовка вихователів до методики лексичної роботи в дошкільному закладі, зокрема народознавчої.

1.2. Психолого-педагогічні дослідження щодо особливостей розвитку словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою

Розвиток словника дітей дошкільного віку досліджували такі вчені, як Н.Гавриш, Л. Колунова, А. Лаврентьєва, Л.Алексєєнко -Лемовська, О. Савушкіна, О.Ушакова та ін. Ефективні шляхи збагачення словника дітей народознавчими термінами пропонували учені психологи: І. Синиця, Г. Костюк, Л. Виготський, М. Жинкін, Д. Ельконін, Л. Айдарова та ін.; педагоги: Я. Коменський, К. Ушинський, Ф. Буслаєв, І. Срезневський, С. Чавдаров, В. Сухомлинський, М. Стельмахович; лінгводидакти: А. Богуш, Т. Донченко, С. Карамана, В. Кононенка, М. Пентилюк, О. Семенов та ін.

М. Пентилюк зазначає, що виховання та навчання необхідно здійснювати рідною мовою, що забезпечує формування національних особистостей. «Що більше дитина знає понять, виражених рідними словами, то вона розумніша, розвиненіша». Почуті слова викликають у дитини відповідні враження та переживання. Тому дитина не тільки засвоює терміни, а й виявляє певну оцінку до явищ навколишнього світу. «Дуже важливо пробудити в дитині цінителя образного слова, вдумливого й захопленого читача творів фольклору і художньої літератури» [34, с.17].

У текстах, на думку І.Луцан, найбільше виявляється національна специфіка мовних. Тому навчання рідної мови на етнопедагогічних засадах передбачає добір національно-культурних текстів, які є мовленнєвими взірцями і допомагають в оволодінні національно орієнтованими мовними одиницями, формуванні мовленнєвих умінь і навичок, національного колориту мовлення дітей [30]. Оскільки слова в мові існують не ізольовано одне від одного, а утворюють єдину лексичну систему, як зазначає А. Богуш, в організації лексичної роботи з дітьми потрібно орієнтуватися не на ізольоване презентування значення слова, а на включення його у словосполучення, речення, зв'язне висловлювання [4, с.367].

А.Богуш виділила два аспекти у лексичній роботі з дітьми.

Перший – пов'язаний із засвоєнням дитиною предметної співвіднесеності зі словом, що відбувається в процесі пізнавальної діяльності та реалізується у логіці предметних зв'язків і відношень. *Другий* - виявляється у засвоєнні слова як одиниці лексичної системи, його зв'язків з іншими лексичними одиницями. Ознайомлення дітей з багатозначними словами має велике значення [4, с.368].

К.Патрина висловлює думку про те, що спочатку діти засвоюють основне значення слова, а потім на його основі – переносне. Труднощі виникають у дітей при засвоєнні фразеологізмів [39].

В. Одоєвський, І. Срезневський, К. Ушинський, Є. Водовозова, Є. Тихесва та інші вказували на важливість і необхідність використання фольклорних творів у роботі з дітьми.

В. Сухомлинський називав народну педагогіку «живим, вічним джерелом педагогічної мудрості», «зосередженням духовного життя народу», репрезентантом «особливостей національного характеру обличчя народу». Радить у роботі з дітьми використовувати різні форми ознайомлення дітей з народознавством:

- заняття, бесіди, розповіді;

- екскурсії вулицями рідного міста й до історичних пам'яток;
- читання та інсценування творів художньої літератури;
- дидактичні, сюжетно-рольові ігри;
- розв'язування проблемних ситуацій;
- відвідування музеїв;
- тематичні вечори, свята, розваги [53, с. 35].

К. Ушинський визначає обов'язки та завдання педагога - наставника, які передбачають введення дитини у світ живої, народної, образної рідної мови. Насамперед, вихователь повинен пам'ятати, що у шестирічної дитини вже значно більше слів і зворотів для висловлювання почуттів і думок, ніж самих почуттів і думок. Педагог стверджує, що вивчені слова дитина часто вживає недоречно, не знаючи їх справжнього точного значення. Тому завдання вихователя – своєчасно пояснювати, тлумачити дитині кожне слово, кожному фразу чи крилатий вислів рідної мови, стимулювати до активного використання усвідомленого образу рідного слова у практиці мовленнєвого спілкування [56].

Вплив народних ігор на збагачення лексичного складу мови дітей старшого дошкільного віку вивчала Н. Луцан. У роботі визначено методичні прийоми збагачення словника дітей засобами народних ігор, а також можливості розвитку мовлення дітей шляхом використання текстів народних ігор. Автор розглядає українські народні ігри як засіб формування національної особистості дитини та як засіб залучення дітей до культурних скарбів українського народу. Автором виявлено, що темпи збагачення дітей лексикою з текстів українських народних ігор та їх кількісна характеристика залежать від рівня розуміння дітьми смислу слів, частоти проведення ігор, характеру виконуваної ролі, використання засвоєної народознавчої лексики в інших видах діяльності [29, с. 15].

У закладі дошкільної освіти, дітей знайомлять із різними жанрами літератури та усної народної творчості: оповіданнями, казками, віршами,

байками, малими фольклорними формами. Розуміння специфічних особливостей жанру (стилістичних, композиційних, мовних) робить сприймання більш свідомим та глибоким. На думку Н. Гавриш, робота над розумінням алегоричних творів дітьми займає особливе місце в системі мовленнєвого розвитку дошкільників. Науковець зазначає, що педагоги відчувають труднощі при здійсненні цієї роботи, допускають помилки у формуванні в дітей розуміння значення слів. Тому організовуючи роботу з дітьми в цьому напрямку, слід враховувати вікові особливості дітей, адаптувати інформацію, адже народні твори несуть відтінок історичної давності. У народних творах досить часто вживаються слова, які не використовуються в розмовному мовленні. Це ускладнює розуміння переносних значень і вимагає грамотного педагогічного керівництва з боку вихователя. Педагог має дотримуватись цілісності художнього сприймання твору. Багатозначність та різноманітність фольклорної тематики вимагають від педагога не лише вміння володіти художніми навичками виконання, але й душевної щирості, повноти почуттів і особистої зацікавленості [13, с. 21].

Використання фольклору в дошкільному навчальному закладі займає важливе місце в загальній системі роботи з мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Дана робота здійснюється не лише на організованих заняттях, а й у повсякденному житті. Словник дитини збагачується, розширюється народозначними термінами. Тому удосконалення мовлення дошкільників народознавчою лексикою можливе за рахунок його інтенсивного збагачення тематичними рядами слів при організації занять рідної мови, математики, образотворчої й інших видів діяльності дошкільників: ігрової, трудової, побутової тощо.

Ю.Руденко досліджувала збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки. Дослідниця зазначає, що процес збагачення словника експресивною лексикою

буде ефективним, якщо забезпечити такі педагогічні умови: 1) розуміння дітьми змісту казкових текстів; 2) усвідомлення дітьми наявності експресивної лексики в текстах казок і власному мовленні; 3) наявність позитивних емоційних стимулів щодо пошуку дітьми відповідних слів, фраз, речень з експресивними засобами; 4) цілеспрямований добір експресивної лексики за змістом казок; 5) моделювання ігрових ситуацій за змістом казок; 6) взаємозв'язок різних видів діяльності (навчально-мовленнєвої, ігрової, театральної-ігрової, художньо-мовленнєвої, образотворчої) щодо активізації вживання дітьми експресивної лексики [44].

Отже, проаналізувавши наукові праці, можна стверджувати, що у закладі дошкільної освіти ведеться лексична робота з дітьми, однак народознавчому аспекту, з метою збагачення словника, приділяється недостатньо уваги. Серед методичних порад і рекомендацій відсутні методичні доробки щодо розширення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою. А саме наявність у словнику дитини народознавчих термінів сприяє збереженню національних традицій, активізує знання дошкільника про свій рідний край. Збагачення словника дітей фольклорним матеріалом сприяє розвитку образного мовлення, чуття мови, виразності та емоційності мовлення.

1.3. Аналіз освітнього стандарту, програм розвитку, виховання та навчання дошкільників в контексті досліджуваної роботи

Базовий компонент дошкільної освіти — це Державний стандарт дошкільної освіти України, який реалізується програмами та навчально-методичним забезпеченням, що затверджуються Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України. У ньому зведено норми і положення, що визначають державні вимоги до рівня освіченості, розвиненості та вихованості дитини 6(7)

років; сумарний кінцевий показник набутих дитиною компетенцій перед її вступом до школи.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні орієнтує педагогів на цілісний підхід до особистості, тобто центральною фігурою освітнього процесу є дитина – мовленнєва особистість. Зміст Базового компонента дошкільної освіти щодо мовленнєвого розвитку дітей презентовано освітньою лінією «Мовлення дитини». Однією із ключових компетентностей даної освітньої лінії є лексична компетенція, яка передбачає вміння дитини оперувати узагальненими словами різного порядку, стійкими загальноживаними словосполученнями; мовлення дітей набуває образності; за кількісною та якісною характеристикою словник дитини сягає такого рівня, що вона може легко спілкуватися з дорослими і дітьми, підтримувати розмову на будь-яку тему в межах свого розуміння [2, с.18].

У Базовому компоненті визначено результати освітньої роботи щодо розвитку словника дітей дошкільного віку, а саме: дитина повинна мати збалансований словниковий запас із різних освітніх ліній: «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у природному доквіллі», «Гра дитини», «Дитина у світі культури», «Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі»; добирати найбільш точні слова відповідно до ситуації мовлення; називати ознаки, якості, властивості предметів, явища, події; вживати слова різної складності, синоніми, антоніми, епітети, метафори, багатозначні слова; фразеологічні звороти; знає прислів'я, приказки, утішки, загадки, скоромовки; володіти формулами мовленнєвого етикету відповідно до ситуації (привітання, прохання, вибачення, подяка, комплімент), формами звертання до дорослих і дітей [2, с. 28]. Зауважимо, що дотично нашого дослідження, мовленнєві завдання висвітлено і в таких освітніх лініях, як «Дитина в соціумі», «Дитина у світі культури».

Надалі нами було проаналізовано чинні програми навчання і виховання дітей дошкільного віку. Заклади дошкільної освіти послуговуються переважно програмами «Дитина», «Дитина в дошкільні роки», «Українське дошкілля» тощо.

Нам імпонує програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років «Дитина», яка спрямована на гуманізацію виховного процесу; узгодження колективних, групових та індивідуальних форм і методів роботи [16]. У даній програмі переважає орієнтація на індивідуальну роботу з дітьми в усіх вікових групах. При цьому враховуються висновки психологічної науки про роль різних видів діяльності та їх використання в роботі з дітьми різного віку, простежується зв'язок з традиціями народної педагогіки, фольклором, видами національного та світового мистецтва. Враховує вона і принципи інтеграції, системності, комплексності.

Автори програми «Дитина» зазначають, що вирішальне значення для повноцінного розвитку дитини має своєчасне оволодіння мовою, усім багатством її виражальних і змістових засобів. Мовлення тісно пов'язане з пізнавальним розвитком дитини, прилученням її до основ морально-етичної, емоційно-ціннісної та художньої культури. Основним засобом розвитку мовлення дітей раннього та дошкільного віку є спілкування в різних його формах та системах (з дорослими, іншими дітьми) [16].

У програмі «Дитина» мовленнєвий розвиток дітей старшої групи представлений розділом «Мова рідна, слово рідне», який конкретизується в рубриках: «У світі звуків», «Слово до слова – зложиться мова», «У країні граматики», «Ми розповідаємо», «Ми розмовляємо». Кожну рубрику суттєво доопрацьовано і конкретизовано. Запропонована для кожної вікової групи тематика спілкування допомагає малюкам пізнавати навколишній світ, орієнтуватись у ньому, сприяє формуванню відповідного ставлення до різних явищ.

Незаперечним джерелом мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку виступає художня література, що позитивно впливає на розвиток словника дітей дошкільного віку, орієнтуючись здебільшого на народознавчий аспект та завдання з розвитку мовлення; збагачує когнітивну, емоційну сфери, сприяє моральному вихованню підростаючого покоління. Зміст роботи з художньо-мовленнєвої діяльності представлено в окремому розділі «Художня література», який охоплює ознайомлення дітей з усною народною творчістю та авторськими художніми творами, виконавчу, творчо-імпровізаційну (ігри-драматизації, словесну творчість), театралізовану діяльність за їх змістом та ознайомлення дітей з книгою [16].

У свою чергу, в програмі «Дитина в дошкільні роки» досить чітко висвітлено завдання з розвитку всіх сторін мовлення старших дошкільників. Особлива увага звертається на багатство словника: «збагачувати словник дітей синонімічними іменниками, словами антонімами, узагальнюючими родовими поняттями другого порядку; розвивати стилістичне чуття рідної мови: розуміти слова-омоніми; переносне значення слів; слова, що називають предмети, близькі за призначенням» і образність мовлення: «збагачувати словник дітей художньо-поетичними виразами, порівняннями, образними словосполученнями, звуконаслідувальними словами, вигуками» [15].

Також було проаналізовано програму розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля», яка охоплює навчання і виховання дітей від третього до шостого року життя. Вона орієнтує на роботу з дітьми за такими тематичними підрозділами: побут, ігри, охорона здоров'я і фізичне виховання дітей, рідний край, розвиток мовлення, формування початкових математичних уявлень, естетичне виховання і художня творчість дітей, виховання основ культури поведінки і взаємин, праця. Особливо багата програма на історико-етнографічний матеріал, оскільки укладачі розглядали її як регіональну.

Мета даної програми – розширити змістовий компонент освітньої роботи з дітьми, розкриваючи етнічні, історичні та соціокультурні особливості Західного регіону.

Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» побудована на принципах науковості, інтеграції, системності, комплексності, гуманізації змісту навчання та виховання. визначає завдання і зміст розвитку дитини. Розгляд кожного вікового періоду розпочинається розділом «Психологічна характеристика дитини», в якому подані вікові характеристики розвитку. Це дає змогу вихователеві орієнтуватись на психологічні особливості розвитку дитини.

Завдання щодо розвитку словника дітей дошкільного віку представлені у розділі «Мовленнєвий розвиток». У даному розділі, а саме у напрямку «Словникова робота» уточнено й конкретизовано завдання зі збагачення та активізації лексичного запасу дітей.

Художньо-естетична лінія розвитку, яка також перебуває у нерозривному зв'язку з розвитком словника дітей, представлена такими видами роботи: читання і розповідання художніх творів, інсценування та драматизація за змістом творів художньої літератури, музика, образотворча діяльність. До переліку художніх творів уведені твори відомих українських письменників та поетів (І.Франко, М.Хоросницька, І.Калинець, М.Людкевич, П.Радковець, І.Радковець, Марійка Підгірянка, Олена Пчілка та ін.) [3].

У програмі виділено підрозділ «Народознавство», де освітніми завданнями виступають: ознайомлення дітей з малими формами українського фольклору, народними звичаями і традиціями, пов'язаними із святкуванням свят (Святого Миколая, Різдва, Великодня, Стрітєння), ознайомлення з виготовленням української народної іграшки, українським національним одягом, побутом тощо. У процесі такої роботи, у дитини збагачується словниковий запас народознавчими термінами, які потім вона використовує у

процесі життєдіяльності. У старших дошкільників формується стійкий інтерес до матеріалів народознавчого змісту, бажання пізнати його глибше, засвоїти народознавчі терміни, запам'ятати вірші, приказки, прислів'я.

Отже, програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» зорієнтована на запити практиків і містить освітні завдання, які спрямовані на збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою. Даний матеріал розкритий досить широко і дозволяє педагогам вибрати найбільш оптимальні форми роботи з дитиною, враховуючи її вікові можливості.

У освітній програмі «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку проблема щодо мовленнєвого розвитку дошкільника представлена у розділі «Мовленнєва діяльність», який ґрунтується на комплексному вирішенні завдань формування звукової культури, лексичного запасу, граматичного ладу мовлення дітей, комунікативних умінь через розвиток у них зв'язного мовлення (діалогічного і монологічного). Основними завданнями лексичного розвитку дитини старшого дошкільного віку є: уточнення і поповнення словникового запасу дітей на основі формування уявлень про світ у всіх лініях дитячої життєдіяльності: природі, суспільстві, культурі [38].

У даній програмі народознавчий аспект не виділено. Тільки можна виділити освітнє завдання, спрямоване на формування у дітей вміння вживати в процесі комунікації малі фольклорні форми (загадки, лічилки, мирилки, колискові та обрядові пісні – колядки, щедрівки, веснянки, заклички тощо).

Таким чином, аналіз чинних програм розвитку, виховання та навчання дошкільників дозволив дійти висновку, що найбільш повно зміст збагачення словника дітей народознавчою лексикою розкрито у програмі «Українське дошкілля». У інших, проаналізованих нами програмах, виділено окремі освітні завдання, де частково вирішуються питання, пов'язані з даною проблематикою.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Розглянувши теоретичні аспекти розвитку словника дітей дошкільного віку, ми можемо зробити наступні висновки.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає нам можливість констатувати, що існують різноманітні підходи до трактування базових понять, що складають теоретичну основу нашого дослідження.

Так, словниковий запас розглядається вченими як набір слів, яким володіє людина у знайомій їй мові. Словниковий запас, як правило, розширюється з віком, і слугує як практичний і фундаментальний інструмент для спілкування та здобування знань.

Особливе місце при збагаченні словника дітей посідає народознавча лексика. Вона пов'язана з творами усної народної творчості, національними традиціями, обрядами, звичаями, символами.

Проблема збагачення, уточнення та активізації словника дітей дошкільного віку досить повно досліджена, однак, вчені та науковці А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Луцан, одностайні у визначенні причин бідності словника дітей, відсутності в активному мовленні саме народознавчої лексики, фразеологізмів, малих фольклорних форм (приказки, прислів'я тощо). Найголовнішою причиною означеного недоліку словника дітей є недостатня підготовка вихователів до методики лексичної роботи в дошкільному закладі, зокрема народознавчої.

Проаналізувавши Базовий компонент дошкільної освіти, чинні програми, дійшли висновку, що словникова робота висвітлена в державному стандарті та усіх програмах розвитку, виховання та навчання дітей дошкільного віку. Однак, народознавчий аспект широко представлений тільки у програмі розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля», в тому числі чітко виписані

освітні завдання щодо збагачення знань дітей народознавчими термінами, що сприяє розширенню їх словникового запасу.

РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НАРОДОЗНАВЧОЮ ЛЕКСИКОЮ

2.1. Методика констатувального етапу дослідження стану сформованості словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою

З метою вивчення сформованості словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою, нами був проведений констатувальний експеримент.

Мета констатувального етапу дослідження полягає у розробці діагностичних методик щодо визначення рівнів сформованості словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою, впливу педагогів на формування словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою.

Для реалізації цієї мети передбачається розв'язання таких завдань:

- підібрати діагностичні методики щодо вивчення сформованості словника дітей народознавчою лексикою;
- визначити критерії і показники сформованості словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою ;
- вивчити стан сформованості словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою;
- з'ясувати роль вихователів у формуванні словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою.

Об'єктами дослідної уваги є дошкільники, вихователі дошкільних навчальних закладів. В експерименті беруть участь 54 досліджуваних 5-го та 6-го року життя, 8 вихователів ЗДО.

Для роботи з дітьми, ми підібрали ряд діагностичних методик, розробили програму спостереження, бесіду. Для роботи з педагогами ми розробили анкету з метою вивчення рівня їхньої обізнаності з методикою розвитку словника дошкільників народознавчою лексикою.

Визначили перед собою завдання *проаналізувати навчально-методичне забезпечення* групи ЗДО в аспекті словникової роботи народознавчого спрямування. Нами було проаналізовано програму «Українське дошкільня», за якою працює ЗДО. Ми звернули увагу на розділ «Мовленнєвий розвиток», а саме, на підрозділ «Словникова робота» для обґрунтування змісту роботи з проблеми розвитку словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою. Також, з метою вивчення даної проблеми, ми проаналізували розділи програми: «Народознавство», «Художня література».

Робота з дітьми полягала у підборі та розробці *діагностичних методик* для визначення рівня розвитку словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою. При доборі експериментальних завдань, враховувалися вікові можливості дітей та зміст роботи, який прописаний у чинних програмах розвитку та виховання дитини.

Вивчення рівня розвитку словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою здійснювалось за допомогою таких *діагностичних методик*: «Що таке?» (автор Ф. Даскалова) для перевірки значення слова, «Назви правильно» (автор В. Яшина) на діагностику лексичного розвитку та «Назви слова» (за методикою Р. Немова) (дод. А) на визначення запасу слів з народознавчої лексики, які зберігаються в активному словнику дитини.

Для визначення обізнаності дітей з народознавчою лексикою, була проведена бесіда (див. дод. Б).

Метою бесіди було вивчення обізнаності дітей з народознавчою лексикою.

Бесіда проводилася індивідуально, за відсутності сторонніх осіб. Тривалість бесіди 5-10 хвилин. Було передбачено варіант небажання дитини розмовляти або ознаки втоми. У такому разі бесіда припинялася, попереджаючи ймовірність у дитини негативної налаштованості на неї. Бесіда проводилася в одній і тій формі й послідовності запитань до кожної дитини. Всього дітям було задано по 6 запитань. Зміст запитань був спрямований на визначення обізнаності дітей з малими фольклорними жанрами та українськими народними казками; вмінням використовувати їх у власному мовленні. Також запитання бесіди мали на меті визначення сформованості у дітей знань щодо національної символіки.

Щоб вивчити рівень вживання народознавчої лексики у повсякденному житті, було проведено *спостереження* за дітьми.

Під час спостереження зверталась увага на те, чи використовують діти у повсякденному житті народознавчу лексику, малі фольклорні жанри, казку. Також ми визначали вміння дітей самостійно використовувати у своєму мовленні народознавчу лексику. Результати спостереження записувались у протокол (див. дод. В).

Програма спостереження.

Мета спостереження: вивчення використання дітьми слів народознавчої лексики під час різних видів діяльності.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Об'єкт спостереження: діти старшого дошкільного віку.

Предмет спостереження: словник дітей дошкільного віку.

Вид спостереження: стандартизоване, групове, усвідомлене, систематизоване, довготривале, зовнішнє.

Форма фіксації: протокол.

У процесі дослідження, нами були виділені наступні *критерії та показники* збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою:

- *Розуміння значення слів народознавчої спрямованості:*
 - правильне вживання народознавчої лексики у мовленні;
 - вміння пояснити лексичне значення слова;
 - здатність доречно використовувати народознавчу лексику під час висловлювання.
- *Вміння дітей класифікувати поняття народознавчої спрямованості:*
 - вміння пояснювати поняття, які характеризують національні свята, предмети побуту, звичаї та традиції;
 - вміння диференціювати малі фольклорні жанри;
 - здатність групувати слова народознавчої спрямованості за певними ознаками;
- *Обізнаність з народознавчою лексикою та малими фольклорними жанрами:*
 - знання основних традицій, свят і обрядів;
 - знання та використання малих фольклорних жанрів (приказок, прислів'їв, загадок, мирилок, скоромовок, лічилок тощо);
 - багатий словниковий запас зі слів народознавчої спрямованості.

У роботі з вихователями був використаний *метод анкетування*. Для виявлення їхньої обізнаності з даної теми, нами було розроблено анкету (див. дод. Г), запитання якої спрямовані на вивчення форм та методів роботи вихователів щодо збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою

лексикою. Анкета включала звернення до вихователів, паспортичку та три блоки запитань. В цілому анкета включала 13 запитань.

Анкета складалася з трьох блоків. *Перший блок запитань* мав на меті вивчити обізнаність вихователів з програмно-методичним забезпечення ЗДО. *Другий блок запитань* був спрямований на визначення вміння педагогів використовувати малі фольклорні жанри для збагачення словника дітей народознавчою лексикою. *Третій блок запитань* передбачав вивчення використання вихователем народної казки для лексичного розвитку дошкільників з метою збагачення словника народознавчою лексикою.

Анкети роздавалися вихователям в індивідуальному порядку для виконання у вільний час. Всі вихователі, яким пропонували заповнити анкету, відгукнулися для проведення анкетування. Перед заповненням анкет, експериментатором було сказано вступне слово з метою позитивного налаштування вихователів на даний процес. Вихователям було пояснено методику заповнення анкети та про конфіденційність отриманої інформації.

Таким чином, з метою вивчення досліджуваного явища, нами було використано цілий комплекс методів, кожен з яких доповнював попередній, а всі разом вони дозволили одержати цілісну характеристику рівня сформованості словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою.

2.2. Характеристика рівнів сформованості словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою

Перейдемо до висвітлення результатів *діагностичних методик*, проведених нами у напрямі роботи з дітьми старшої групи ДНЗ.

Спершу ми провели *методику «Що таке»*, спрямовану на визначення здатності дітей розуміти значення слова народознавчої спрямованості. Ми

називали дітям слова-іменники і просили пояснити, як вони розуміють зазначені слова. Після проведеної методики, ми визначили, що 20% дошкільників ЕГ і 27% дітей у КГ мають високий рівень розвитку словника. Діти змогли правильно розкрити значення всіх слів, які задавав дітям експериментатор. 47% дітей ЕГ і 53% дітей у КГ показали середній рівень розвитку словника. Вихованці частково охарактеризували названі їм поняття, іноді з підказки вихователя. Низький рівень розвитку словника мають 33% дітей ЕГ і 20% вихованців у КГ. Свідченням цього є те, що діти самостійно змогли охарактеризувати лише по кілька понять, плутаючись у відповідях і використовуючи підказки експериментатора.

Наступною методикою, яку ми провели, була «Назви правильно». Метою методики було визначити здатність дітей групувати назви предметів народознавчої спрямованості за певними ознаками. В ході даної методики, ми визначили, що лише 27% дітей ЕГ і 33% дошкільників КГ показали високий рівень здатності групувати предмети народознавчої спрямованості за спільними ознаками. З представлених груп картинок, які відносяться до національного одягу, посуду, предметів побуту діти змогли правильно погрупувати картинки з певними ознаками. Діти виконали завдання швидко і без сторонньої допомоги. 33% дітей ЕГ і 40% дітей у КГ мають середній рівень здатності групувати назви предметів народознавчої спрямованості. Діти виконали завдання, але робили деякі помилки, часто просили допомоги у експериментатора. Низький рівень показали 40% дітей ЕГ і 27% дітей у КГ. Діти повільно виконували завдання, були невпевненими у своєму виборі, змогли правильно погрупувати лише по декілька понять.

Також ми провели методику «Назви слова» на виявлення запасу слів, які зберігаються в активному словнику дітей. Нами було визначено, що 13% дітей ЕГ і 27% дітей КГ показали високий рівень запасу слів народознавчої лексики. Діти змогли назвати 20 і більше слів, які відносяться до груп. Завдання діти

виконували швидко та не потребували сторонньої допомоги. Середній рівень запасу слів народознавчої лексики показали 60% дітей у ЕГ та 66% дітей у КГ. Вихованці змогли назвати від 10 до 20 різних слів, які відносяться до різних груп. Завдання діти виконували у помірному темпі, іноді плутались та просили допомоги вихователя. Низький рівень запасу слів народознавчої лексики мають 27% дітей ЕГ і 7% дітей у КГ. Про це свідчить повільне виконання завдань, допускання частих помилок та невпевненість у своїх відповідях. Словниковий запас дітей бідний, оскільки діти змогли назвати лише від 1 до 10 різних слів, які відносяться до всіх груп.

Отже, проаналізувавши проведені методики, ми дійшли висновку, що словник дітей бідний та одноманітний на лексику народознавчої спрямованості. Переважна більшість дітей повільно виконували поставлені завдання та потребувала допомоги з боку дорослих. Вихователям необхідно проводити систематичну та цілеспрямовану роботу щодо збагачення словника дошкільників народознавчою лексикою.

Проаналізувавши результати проведеної *бесіди* з дітьми, ми прийшли до наступних результатів. Відповіді дітей на *перше запитання* «Які українські народні казки вам читає вихователька?» дали нам можливість визначити перелік казок, які знають діти. Слід зазначити, що 67% дітей ЕГ та 80% дітей КГ змогли правильно відповісти на запитання та назвали більше 10 українських народних казок («Колобок», «Рукавичка», «Кривеника качечка», «Ріпка», «Коза-дереза», «Котигорошко», «Івасик Телесик» тощо). Решта - 33% дітей ЕГ та 20% малюків КГ взагалі не розмежовують українські народні казки з авторськими.

На *друге запитання* «Яка твоя найулюбленіша українська казка?» лише 60% дітей ЕГ та 67% малюків у КГ назвали саме українську народну казку, решта 40% дітей ЕГ та 33% опитуваних у КГ вказали авторські казки (твори Ш. Перро, Б. Грімм, Г. К. Андерсона тощо). На нашу думку, це може говорити,

що при роботі з казкою вихователі не наголошують українська народна казка чи авторська.

На *третьє запитання* «Які ти знаєш прислів'я та приказки?» лише 27% респондентів ЕГ та 33% опитуваних у КГ змогли назвати більше 5 прислів'їв та приказок. Решта - 73% дітей ЕГ та 67% малюків у КГ змогли назвати по кілька прислів'їв і приказок.

Аналіз відповідей дітей на *четверте запитання* «Яку колискову ти наспівуєш ляльці, коли вкладаєш її спати?» дає нам підстави говорити, що вихователі недостатньою мірою ознайомлюють дітей з малими фольклорними жанрами. Оскільки 7% опитуваних у ЕГ та 13% дітей у КГ назвали лише одну колискову («Котику Сіренький»). Решта дітей 93% у ЕГ та 87% у КГ взагалі не дали відповідь на запитання.

На *п'яте запитання* «Які українські календарно-обрядові свята ти знаєш?» лише 40% дітей ЕГ та 47% опитуваних у КГ змогли правильно відповісти на запитання, назвавши кілька свят календарно-обрядового циклу (Різдво, Маковія, Івана Купала тощо). Решта дітей - 60% у ЕГ та 53% у КГ взагалі не розмежовують календарно-обрядові та державні свята. З цього ми можемо зробити висновок, що діти недостатньо обізнані з народознавчими святами.

Аналіз відповідей опитуваних на *шосте запитання* «Чи знаєш ти з чого складається український національний одяг?» дав нам можливість зрозуміти, як діти обізнані із українським національним одягом. Отже, 33% дітей у ЕГ та 40% респондентів у КГ за допомогою експериментатора назвали більше 5-ти складових українського національного одягу (сорочка-вишиванка, шаровари, вінок, жупан, пояс тощо). Решта 67% малюків у ЕГ та 60% у КГ змогли назвати правильно лише один елемент українського національного одягу (сорочка-вишиванка).

Отже, результати проведеної нами індивідуальної бесіди з дітьми старшого дошкільного віку засвідчили, що у даному ЗДО недостатньо приділяють увагу щодо ознайомлення дітей з народознавчою лексикою. Діти мало обізнані з малими фольклорними жанрами та жанровими особливостями української народної казки. Вихователям слід приділити більшу увагу розвитку словника дітей народознавчою лексикою.

Спостереження за дітьми під час різних видів діяльності, зокрема, на прогулянці, під час гри, на заняттях, під час самостійної діяльності, різних режимних моментів дало нам змогу вивчити мовлення дітей, а саме вживання ними народознавчої лексики. Протягом всього часу спостереження, ми фіксували результати спостереження у протоколі. Спостереження виявилось ефективним, тому що проводилось плановірно, систематично та цілеспрямовано впродовж тривалого часу.

Ми визначили, що 93% дітей ЕГ і 87% у КГ самостійно не вживають у своєму мовленні народознавчу лексику. Але з проведених нами попередньо досліджень, ми визначили, що всі діти (100%) у ЕГ і КГ мають у своєму словниковому запасі народознавчу лексику (малі фольклорні жанри, казкові елементи). Тож це дає нам підстави говорити, що народознавча лексика складає частину пасивного словника дітей. 93% дітей ЕГ і 87% у КГ дошкільників вживають означену лексику лише за допомоги дорослих (вихователів, батьків тощо). Відтак, якщо після сварки вихователь настановує дітей використати мирилку для налагодження стосунків один з одним, то 80% дітей ЕГ і 87% дітей у КГ використовують пораду вихователя. Але із проведеного нами спостереження ми помітили, що діти знають лише одну мирилку («Битися-не битися»). Також під час трудової діяльності (чергування, роботі на майданчику, прибирання групової кімнати тощо) 53% дітей ЕГ і 73% у КГ використовують прислів'я і приказки, але знову ж таки, лише за підказкою вихователя.

Під час самостійної діяльності, після заохочення вихователя 60% дітей ЕГ і 67% у КГ можуть розповідати казки одним одному. Слід відзначити, що всі діти (100%) у ЕГ та у КГ розповідають лише народні казки («Колобок», «Рукавичка» тощо). Зміст народних творів діти передають вільно та повно. Окрім казки, 40% дітей ЕГ і 47% дошкільників у КГ використовують колискову для заколисування ляльки. Що стосується цього малого фольклорного жанру, то діти використовують його без допомоги дорослих, а з власної ініціативи. На прогулянці лише 33% досліджуваних ЕГ і 40% дітей у КГ використовують лічилку для обрання ведучого. Зазвичай, вихователь допомагає дітям обрати кращу лічилку і слідкує, щоб діти проводили її чесно.

Таким чином, проведене нами педагогічне спостереження за дітьми показало, що діти обізнані з народознавчою лексикою, але у недостатній мірі. Діти мало знають малих фольклорних жанрів (загадок, приказок, прислів'їв, колискових тощо). Але слід відмітити, що народні казки діти знають гарно і використовують їх елементи в процесі життєдіяльності. Це означає, що народознавча лексика складає пасивний словник дитини.

Окреслені нами критерії та показники виступили підґрунтям для виокремлення рівнів розвитку словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою: *високий, середній, низький*, а також з'ясування якісних характеристик кожного рівня (табл. 3.1)

Таблиця 3.1

**Якісно-кількісна характеристика рівнів розвитку словника дітей
дошкільного віку народознавчою лексикою**

Рівні	Характеристика рівнів	Кількісний розподіл (%)	
		ЕГ	КГ
Високий	Правильно вживає народознавчу лексику у мовленні; вміє пояснити лексичне значення слова; здатна доречно використовувати народознавчу лексику під час висловлювання; вміє пояснювати поняття, які характеризують національні свята, предмети побуту, звичаї та традиції; вміє диференціювати малі фольклорні жанри; здатна групувати слова народознавчої спрямованості за певними ознаками; знає основні традиції, свята і обряди; знає та використовує різні малі фольклорні жанри (приказки, прислів'я, загадки, мирилки, скоромовки, лічилки тощо); має багатий словниковий запас зі слів народознавчої спрямованості.	20%	27%
Середній	Частково вживає народознавчу лексику у власному мовленні, робить помилки при спробі пояснити лексичне значення слів, рідко самостійно використовує народознавчу лексику у мовленні; використовує малі фольклорні жанри за допомоги дорослого; знає незначну кількість календарно-обрядових свят, предметів побуту населення, родинних традицій більша частина слів народознавчої спрямованості складає тільки пасивний словник дитини (тобто дитина знає, але не використовує їх самостійно).	47%	53%
Низький	Практично не вживає у власному мовленні слова народознавчої спрямованості; здатний лише повторювати за вихователем народознавчу лексику; частково орієнтується в народних святах, традиціях, обрядах, предметах побуту населення; не знає рослин-символів,	33%	20%

	національного одягу українців, державних свят та народних ремесел; з підказками вихователя здатна назвати деякі малі фольклорні жанри; не диференціює народні та авторські казки; словниковий запас дітей бідний на лексику народознавчої спрямованості.		
--	--	--	--

Таким чином, за результатами констатувального етапу експерименту виявилось, що високий рівень розвитку словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою мають 20% ЕГ і 27% дітей КГ. Середній рівень розвитку словника показали 47% ЕГ і 53% вихованців КГ. Низький рівень розвитку словника у 33% досліджуваних ЕГ та 20% вихованців КГ.

Виходячи з отриманих результатів, ми побачили, що переважна більшість дітей знаходиться на *середньому рівні* розвитку словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою. Той факт, що частина дітей перебуває на низькому рівні, дає нам підставу для організації подальшої роботи щодо збагачення словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою.

2.3. Вплив педагогів на формування словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою

Перш за все, нами було *проаналізовано навчально-методичне забезпечення* групи ЗДО в аспекті словникової роботи народознавчого спрямування. Вихователі допомогли нам провести дану роботу, розповідаючи якою програмою керуються при підготовці планів-конспектів занять та навчальних планів на квартал, рік. Також нам було представлені деякі конспекти занять, що стосуються розвитку словника дітей дошкільного віку саме народознавчою лексикою. У нас була можливість розглянути доробки

вихователів з вищезазначеної проблеми, оскільки на час проведення констатувального експерименту у групі була тема тижня «Мій рідний край».

Розглянемо результати *аналізу програмно-методичного забезпечення* старшої групи. Нами було визначено, що при плануванні роботи у напрямку розвитку словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою, вихователі повністю спираються на програму, за якою працює ЗДО, «Українське дошкілля». Зміст та завдання розвитку мовлення дітей прописані у розділі програми «Мовленнєвий розвиток». Завдання зі збагачення та активізації лексичного запасу зазначені у підрозділі «Словникова робота». Слід зазначити, що у даному підрозділі не зазначені завдання лексичного розвитку саме народознавчою лексикою. Зміст даної роботи прописаний в розділі «Народознавство» за такими напрямками: «Українська оселя»; «Народний одяг»; «Календарно-обрядові свята», «Народні ремесла» та «Українська національна кухня». Завдання щодо ознайомлення дітей з малими фольклорними жанрами та казкою прописані в розділі «Художньо-естетичний розвиток», а саме у підрозділі «Художня література» [3].

Освітні завдання спрямовані на збагачення словника дітей малими формами українського фольклору: прислів'ями, приказками, загадками, закличками, примовками, скоромовками, лічилками, мирилками тощо. Дошкільники засвоюють лексику народних звичаїв і традицій, назви українського одягу та його особливості, предметів українського побуту.

Проаналізувавши програму, ми визначили, що у програмі достатньою мірою представлено словникову роботу дітей дошкільного віку щодо засвоєння народознавчої лексики. Розробка календарних планів та конспектів занять відбувається на достатньому рівні. Педагоги приділяють належну увагу веденню планування, зазначають зміст і тематику форм роботи з використання малих фольклорних жанрів та казки. Проблемі розвитку словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою присвячено різні форми і методи

роботи: заняття, свята народознавчої спрямованості, дидактичні ігри, екскурсії до «Світлиці», читання і розповідання українських народних казок та використання малих фольклорних жанрів під час різних видів діяльності, драматизація та інсценізація українських народних казок.

Отже, проведене нами педагогічне дослідження щодо навчально-методичного забезпечення дозволило з'ясувати, що у ЗДО проводиться належна робота щодо збагачення словника дітей народознавчою лексикою. Але, на нашу думку, для більш повного і глибокого вирішення зазначеної проблеми, окрім програми «Українське дошкілля» слід звертатися і до інших методичних джерел.

Перейдемо до аналізу *анкетування вихователів*. Аналізуючи відповіді педагогів, ми з'ясували, що всі (100%) вихователів мають вищу педагогічну освіту. З них, 50% мають не фахову освіту, а решта фахову. Середній показник стажу роботи вихователів - 14,8 років.

Відповіді вихователів на *запитання першого блоку* наступні. На перше запитання «Чи у достатній мірі Ви забезпечені програмою, за якою працює ДНЗ?» усі вихователі (100%) вказали позитивну відповідь. Це говорить про обізнаність педагогів у програмно-методичному забезпеченні ЗДО. На запитання «Чи у достатній мірі розкрито у програмі словникову роботу з дітьми?» 67% опитуваних вказали, що достатньо, а решта 33% зазначили, що словникову роботу розкрито не у достатній мірі. При цьому, педагоги не вказали чого саме бракує у програмі. На третє запитання „Чи зазначена у програмі народознавча лексика для ознайомлення дітей і яка саме?” 67% позитивно відповіли на запитання і зазначили, що дана проблема розв'язується під час ознайомлення дітей з побутом та традиціями народу, святами, національними символами, ремеслами тощо. Решта 33% педагогів взагалі не дали відповідь на запитання. На нашу думку, це може свідчити про недостатню ознайомленість вихователів з програмою, за якою працює ЗДО.

На перше *запитання другого блоку* «Під час яких форм роботи Ви збагачуєте словник дітей народознавчою лексикою?» всі вихователі (100%) зазначили, що проводять дану роботу під час екскурсій до «Світлиці», навчально-розвивальної діяльності (НРД), ігор, розваг, обрядових свят. На третє запитання «Які елементи народознавчої лексики Ви використовуєте у роботі з дітьми?» 33% опитуваних вказали, що проводять означену роботу за допомогою малих фольклорних жанрів (прислів'їв, приказок, потішок), казок та лексики народних ремесел. 33% респондентів вказали, що проводять означену роботу лише за допомогою лексики народних ремесел та календарно-обрядових свят, української національної іграшки. 17% педагогів дали відповідь, яка зовсім не стосується поставленого запитання. Решта- 17% вихователів взагалі не дали відповідь. Очевидно, це може говорити про некомпетентність вихователів з даного питання. На четверте запитання «З якими малими фольклорними жанрами народознавчої спрямованості Ви ознайомлюєте дітей, з якою метою?» всі респонденти (100%) перерахували одні й ті самі малі фольклорні жанри, а саме: приказки, прислів'я, загадки, скоромовки, колискові, лічилки, пісні. За мету даної роботи всі вихователі (100%) зазначили розвиток мовлення дошкільників. На п'яте запитання „Чи організовуєте Ви народні свята як засіб збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою? Які саме?” 83% педагогів дали позитивну відповідь та перерахували свята, які організовуються у ЗДО. Серед них педагоги виокремили: зустріч весни, різдвяні свята, свято Івана Купала, Великодні свята. 17% вихователів не відповіли на запитання, що може говорити про некомпетентність педагогів з даного питання.

На перше *запитання третього блоку* «Які методи роботи з казкою Ви використовуєте?» 50% вихователів серед прийомів (читання, переказування, розповідання) вказали інсценізацію та драматизацію казки, складання казки на новий лад. Решта вихователів 50% дали ширшу відповідь, доповнивши означені прийоми роботи з казкою розв'язанням проблемних ситуацій, обговоренням

казки, використання методів теорії розв'язування винахідницьких задач (ТРВЗ) (аналогії, фантазування). З цього ми можемо зробити висновок про високий рівень оволодіння педагогами методикою збагачення словникового запасу дітей народознавчою лексикою. На запитання «Які труднощі заважають збагачувати словник дітей народознавчою лексикою?» всі респонденти (100%) зазначили, що труднощі відсутні.

Отже, отримані нами результати анкетування вихователів, дають можливість вважати, що у даному ЗДО ведеться робота щодо збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою. Однак, більша частина вихователів у своїй роботі використовують стандартні методи та прийоми роботи з казкою, використанням малих фольклорних жанрів. Не проявляють творчість у використанні сучасних методів роботи з дітьми, як це було зазначено у відповідях деяких педагогів. Тому наша робота буде спрямована на розширення знань вихователів щодо методики роботи з дітьми з метою збагачення їхнього словника народознавчою лексикою.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

На етапі констатувального експерименту нами було розроблено методику, що включала у себе роботу з дітьми старшого дошкільного віку та з педагогічним персоналом ЗДО. Використовувались наступні емпіричні методи: анкетування педагогів; аналіз навчально-методичного забезпечення ЗДО з проблеми збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою; педагогічне спостереження за дітьми під час різних режимних моментів; індивідуальна бесіда з дітьми; проведення діагностичних методик для визначення рівнів обізнаності вихованців з народознавчою лексикою.

Нами встановлено, що діти з народознавчою лексикою обізнані у недостатній мірі. Дошкільники мало знають малих фольклорних жанрів, проте достатньо гарно ознайомлені з українськими народними казками і використовують їх у повсякденному житті.

Започатковуючи експеримент, було визначено критерії та показники розвитку словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою. Основними критеріями є: розуміння значення слова народознавчої спрямованості, вміння дітей класифікувати поняття народознавчої спрямованості, обізнаність з народознавчою лексикою та малими фольклорними жанрами.

Виділено три рівні розвитку словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою: *високий, середній та низький*. 20% дітей експериментальної групи та 27% контрольної групи *мають високий рівень* сформованості словника народознавчою лексикою. *Середній рівень* показали 47% дітей у експериментальній групі та 53% дітей у контрольній групі. *Низький рівень* - 33% дітей у експериментальній групі та 20% у контрольній групі.

У процесі дослідження нами було встановлено, що у ЗДО проводиться робота щодо ознайомлення дітей з народознавчою лексикою. Аналіз відповідей

вихователів показав, що вихователі використовують різні методи щодо збагачення словника дітей, однак ознайомленню дошкільників з народознавчою лексикою надається недостатньо уваги.

Таким чином, ми виявили недостатній рівень сформованості словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою, тому подальша наша робота буде спрямована на розробку системи роботи щодо збагачення словника дітей народознавчою лексикою та розширення знань вихователів щодо методики роботи з дітьми з метою збагачення їхнього словника народознавчою лексикою.

РОЗДІЛ III. ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НАРОДОЗНАВЧОЮ ЛЕКСИКОЮ

3.1. Обґрунтування педагогічних умов збагачення словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою

Результати констатувального етапу дослідження показали, що у частини дошкільників не на достатньому рівні сформований словник народознавчою лексикою, що й дало підставу для розробки системи роботи щодо поліпшення даного процесу.

Теоретичний аналіз отриманих експериментальних матеріалів уможливив визначення *педагогічних умов* збагачення словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою. Такими умовами є: *використання програмового матеріалу щодо збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою; методика ознайомлення дітей з малими фольклорними жанрами народознавчої спрямованості; розповідання казок з метою збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчими поняттями.*

Проаналізовані у теоретичному розділі чинні програми, дали можливість нам виокремити завдання, які спрямовані на збагачення словника народознавчою лексикою дітей старшого дошкільного віку. Обґрунтовуючи першу умову, ми прагнули проаналізувати, наскільки повно представлено у програмах даний напрямок роботи, чи зазначені завдання, які нас цікавлять.

Програма «Дитина: освітня програма для дітей від 2 до 7 років» спрямована на гуманізацію виховного процесу; узгодження колективних, групових та індивідуальних форм і методів роботи [16]. У даній програмі переважає орієнтація на індивідуальну роботу з дітьми в усіх вікових групах.

При цьому враховуються висновки психологічної науки про роль різних видів діяльності та їх використання в роботі з дітьми різного віку, простежується зв'язок з традиціями народної педагогіки, фольклором, видами національного та світового мистецтва. Враховує вона і принципи інтеграції, системності, комплексності.

Серед освітніх завдань щодо збагачення словника дитини шостого року життя слід виділити наступне: збагачувати і активізувати словник дитини назвами предметів, якостей, дій, антонімами, синонімами, епітетами, скоромками, загадками, прислів'ями, приказками...[16, с.160]

Зміст роботи з художньо-мовленнєвої діяльності представлено в окремому розділі «Художня література», який охоплює ознайомлення дітей з усною народною творчістю та авторськими художніми творами, виконавчу, творчо-імпровізаційну (ігри-драматизації, словесну творчість), театралізовану діяльність за їх змістом та ознайомлення дітей з книгою [16].

Також було проаналізовано програму «Українське дошкілля» [3], яка орієнтує на роботу з дітьми за такими тематичними підрозділами: побут, ігри, охорона здоров'я і фізичне виховання дітей, рідний край, розвиток мовлення, формування початкових математичних уявлень, естетичне виховання і художня творчість дітей, виховання основ культури поведінки і взаємин, праця. Особливо багата програма на історико-етнографічний матеріал, оскільки укладачі розглядали її як регіональну.

Програма «Українське дошкілля» побудована на принципах науковості, інтеграції, системності, комплексності, гуманізації змісту навчання та виховання. визначає завдання і зміст розвитку дитини. Розгляд кожного вікового періоду розпочинається розділом «Психологічна характеристика дитини», в якому подані вікові характеристики розвитку. Це дає змогу вихователю орієнтуватись на психологічні особливості розвитку дитини.

Завдання щодо розвитку словника дітей дошкільного віку представлені у

розділі «Мовленнєвий розвиток». У даному розділі, а саме у напрямку «Словникова робота» уточнено й конкретизовано завдання зі збагачення та активізації лексичного запасу дітей.

У освітній лінії «Дитина в соціумі» представлено розділ «Народознавство», в якому зазначено, що дитина старшого дошкільного віку має реальні можливості для засвоєння знань з історії рідного краю, побуту народу, специфікою праці, особливостями мови і культури. Тому одним із освітніх завдань є залучення дітей до української національної обрядовості, підготовки і проведення свят, ігор; використання народних прикмет, народної творчості; формувати уявлення про національне мистецтво, народні промисли, українську народну кухню [3, с.189]. Педагоги мають формувати у дошкільників стійкий інтерес до матеріалів народознавчого змісту, вчити запам'ятовувати вірші, прислів'я, приказки, формувати уявлення про родинні обереги. Реалізуючи дані завдання, вихователі збагачуватимуть словник дітей народознавчими термінами щодо оберегів української родини: «рушник, вишиванка, батьківське благословення, грудка землі з подвір'я»; рослин-оберегів : «калина, верба, чорнобривці, мальви»; національного одягу: «вишивана сорочка, віночок, хустка, намисто» та ін. Дітей ознайомлюють з українською народною іграшкою, календарно-обрядовими святами, українською національною кухнею, народними ремеслами. Реалізація завдань даної програми забезпечить збагачення словника дітей народознавчими термінами. Оскільки дана програма має статус регіональної і представлено Західний регіон, то в ній найкраще, в порівнянні з іншими» висвітлені завдання щодо ознайомлення дітей з народознавчими символами.

На даному етапі ми проаналізували нову редакцію програми «Я у Світі», зміст якої також включає завдання щодо збагачення словника дітей старшого дошкільного віку. У програмі зазначається: «Творчий досвід сприяє умінню дитини використовувати в мовленні образні вислови, порівняння, вживати

прислів'я, приказки, фразеологічне звороти у нестимульованому мовленні...»[59, с.354] . У освітній лінії «Дитина в соціумі» зазначені наступні завдання: «розширювати знання про Україну як Батьківщину, про державну символіку, національних героїв; виховувати любов батьків, бережливе ставлення до сімейних традицій; плекати інтерес до свого родоводу...» [59, с.277]

Реалізаці педагогом програмових завдань сприятиме збагаченню і розширенню словника дітей 5-6/7 років народознавчою лексикою.

Друга педагогічна умова спрямована на розширення словника дітей малими фольклорними жанрами. Це колисанки, забавлянки, потішки, лічилки, примовки, заклички, приспівки, прислів'я, приказки, загадки тощо. Як зазначає А. Богуш, *колисанка* це перший поетичний твір, з яким зустрічається дитина вже в перші дні свого життя, вона чує його з вуст найближчої людини матері. Колисанки допомагають ознайомити дитину з навколишнім світом, це перші поетичні твори, які дитина запам'ятовує, повторює слова, фрази. Це й перші музичні твори [5, с. 180].

На думку вченої, колискові пісні повинні звучати над колискою з перших днів життя немовляти. Не завадять вони й дитині дошкільного віку. Бажано влаштувати для батьків дітей раннього та молодшого дошкільного віку вечір колискової пісні з залученням батьків до співу. Це може бути вечір-конкурс серед батьків на краще виконання колискової пісні або «Чарівні мелодії колисанки» – вечір, на якому співають усі: і батьки, і вихователі, і діти. З дітьми старшого дошкільного віку заучують складніші за змістом колисанки з цієї самої теми [5, с.183].

Забавлянки й утішки супроводжують усе життя дитини, їх використовують у виховній роботі з дітьми усіх вікових груп. Найрозповсюдженішою формою роботи є розігрування забавлянок. У групах раннього віку їх розігрують переважно індивідуально чи з двома-трьома дітьми,

в молодшому та середньому дошкільному віці – з підгрупами дітей (до 12 чоловік). Як зазначають А.Богущ, Н.Лісенко, інсценування та драматизація забавлянок і утішок проводяться у старших групах дошкільного закладу за змістом знайомих дітям творів у години розваг у другу половину дня. Усі діти сидять на стільчиках півколом. З дітьми старшого дошкільного віку влаштовують вечори розваг за мотивами творів українського народного фольклору [6, с. 73].

Аналіз праці В. Кузь, Ю. Руденко, З. Сергійчук дозволив нам дійти висновку, що доречно використовувати у спілкуванні з дітьми прислів'я, приказки, примовки, афоризми тощо. Недаремно їх називають перлини «народною школою», можна продовжити цю думку й назвати афоризми «школою розвитку мови», адже всі вони містять надзвичайну образність рідного слова [23 с, 92].

О. Кисельова стверджує, що прислів'я доступні дітям усіх вікових груп [20, с. 137]. Із цією думкою погоджується сучасний науковець Ю. Руденко. Вона зазначає, що прислів'я та приказки доречно використовувати в повсякденному житті, оскільки, крім розвитку мислення, кмітливості, морально-етичних якостей, вони сприяють збагаченню словника дошкільника народознавчою лексикою [44, с. 20.].

Видатний педагог Є. Тихеева високо оцінювала народні загадки. Вона неодноразово підкреслювала доступність загадок для дітей, оскільки в них вдало поєднуються елементи конкретного, елементи гри з елементами загального, і тому вони легко сприймаються дітьми [55]. У старших групах проводять спеціальні заняття на загадування і відгадування знайомих загадок українською мовою.

Особливе значення у старшому дошкільному віці має дійова участь дітей у народних святах і обрядах, що сприяє ознайомленню їх із скарбницями

національної української культури, збагаченню словника дітей фольклорним матеріалом.

Найпопулярнішим та найулюбленішим жанром серед дітей є *казка*. Як зазначає, М. Алексеева, що українська народна казка є ефективним засобом збагачення словника дітей дошкільного віку, особливо народознавчою лексикою [1, с. 43].

Л. Фесюкова для розвитку словника дошкільників народознавчою лексикою пропонує наступні прийоми роботи з українською народною казкою:

- підбирати якомога більше визначень до головного героя (події, явища, предмета);
- знайти ласкаві, красиві, сумні слова;
- скласти довге і в той час смішне слово (наприклад, про лисицю – „хитропушиста”);
- розібрати слова з однаковими написами, але в різних за сенсом значеннях. Цьому сприяє правильний наголос (мука –мука), а інколи і різний контекст (собачий хвіст – собачий характер);
- пояснити етимологію слова (тобто його походження). У казках присутні безліч слів, етимологія яких лежить на поверхні («закуточки»);
- придумати схожі слова (синоніми);
- придумати казку на основі фразеологізму [57, с. 56].

Ефективне сприймання і збагачення словникового запасу дошкільників народознавчою лексикою з допомогою українських народних казок забезпечуються правильним підбором вихователем різноманітних методів та прийомів читання, розповідання казки дітям.

Таким чином, проаналізовані педагогічні умови збагачення словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою будуть реалізовані нами в ході формувального етапу експерименту.

3.2. Методика збагачення словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою

У процесі констатувального етапу експериментального дослідження, нами встановлено, що діти обізнані з народознавчою лексикою, але у недостатній мірі. Народознавча лексика складає пасивний словник дітей. Дошкільники мало знають малих фольклорних жанрів, проте достатньо гарно ознайомлені з українськими народними казками і використовують їх у повсякденному житті. Тому, наша подальша робота буде спрямована на розробку системи роботи з дітьми, яка підвищить ці показники.

Мета формувального експерименту: розробити систему роботи щодо забезпечення розвитку словника дітей 5-6/7 років народознавчою лексикою.

Завдання:

- підібрати форми та методи роботи з дітьми, які забезпечать збагачення їхнього словника народознавчою лексикою;
- розробити методичні рекомендації вихователям з метою підвищення їхньої обізнаності з методикою збагачення словника дітей народознавчою лексикою.

Започаткований нами формувальний етап експерименту, передбачав проведення роботи з *дітьми та педагогами*.

При розробці системи роботи з вихователями та дітьми дошкільного віку, яка, на нашу думку, повинна забезпечувати більшу ефективність збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою, ми враховували дані наукових праць А. Богуш [7], В. Логінової [27], Г. Ляміної [32], Н. Гавриш [12], О. Кисельової [20] щодо своєрідності засвоєння дошкільниками народознавчої лексики.

Також ми спиралися у розробці експериментальної системи роботи на дані авторських програм (Ф. Даскалова, В. Яшина, Р. Немов), що тією чи іншою

мірою використовуються в практиці сучасних ЗДО. У проведенні формувального етапу дослідження ми частково використовували навчально-методичну базу даного садка.

Перший етап формувального експерименту був спрямований на роботу з дошкільниками. У результаті проведеної експериментальної роботи на констатувальному етапі, нами було встановлено, що діти знають народознавчі поняття, проте вони часто в них помиляються, не можуть їх пояснити і не вживають в активному мовленні. Тому вправи та ігри були спрямовані на те, щоб діти засвоїли етнокультурознавчу лексику та могли осмислено вживати народознавчу лексику як в межах закладу дошкільної освіти, так і в повсякденному житті за його межами, інші вправи спрямовувались на вироблення вміння диференціювати народознавчі поняття.

Нами було розроблено систему роботи, в основі якої було покладено:

1. Основні положення Програми розвитку дітей дошкільного віку «Українське дошкілля» стосовно збагачення словникового запасу дітей дошкільного віку народознавчою лексикою;

2. Методичні засади програм наступних авторів:

- Майор Н. С, Чаварга О. Ю. Українознавство в дошкільному закладі. Методичні рекомендації / Н. С. Майор, О. Ю. Чаварга – Ужгород : 2000. – 120 с.

- Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: Навч посіб для студ вищ пед навч закл. / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. 2-е вид., переробл. і доп. К. : Вища шк., 2002. – 408 с.

З урахуванням матеріалів зазначених джерел, було визначено програмові завдання, розроблено різні форми та методи роботи з дітьми дошкільного віку.

Із чинних програм було взято за основу програму «Українське дошкілля», оскільки, в порівнянні з іншими програмами, в ній найкраще представлено досліджуваний нами аспект.

Організація роботи здійснювалася через використання широкого кола форм та методів роботи з дітьми, які забезпечать підвищення ефективності педагогічних умов збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою.

Одним із методів роботи з дошкільниками був перегляд українських мультфільмів, які містять народознавчу лексику.

Метою зазначеної роботи було поповнення словника дітей та закріплення етнокультурознавчих понять у процесі та після перегляду українських народних мультфільмів.

Нами були використані такі мультфільми: «Чарівний горох», «Іванко та Воронячий цар», «Івасик Телесик», «Котигорошко», «Як козаки...», «Колосок», «Жив був пес», «Котик та півник», «Кривенька качечка», «Лисичка з качалкою», «Маруся Богуславка», «Рукавичка», «Соломяний бичок», «Тополя», «Три паньки», «Ходить гарбуз по городу», «Як козак щастя шукав», «Як козаки на весіллі гуляли», «Чарівник Ох».

Окрім мультфільмів, нами було підібрано та проведено ряд дидактичних ігор, які допоможуть збагатити словник дітей народознавчими поняттями. Це такі дидактичні ігри народознавчої спрямованості «Рушнички», «Бабусина скриня», «Нагодуємо ведмедика», «Іноземці», «Опиши предмет», «Казка ланцюжком», Художньо-творча вправа, Конкурс на найкраще речення. Ігри проводились з підгрупами дітей (по 7 і 8 дітей у групі), у вільний від занять час.

Гра «Рушнички»

Мета: розвивати творчі здібності, збагачувати уявлення дітей про регіональні особливості орнаментів, збагачувати словник дітей народознавчими поняттями «рушник», «килимок», «орнамент».

Хід гри

Вихователь роздає кожній дитині по одному аркушу паперу, на якому фарбами (червоною, жовтою і зеленою) намальована ліва половина смугастого

килимка (рушничка), права половина килимка – контурне зображення смужок, які треба зафарбувати у відповідний колір. Потім педагог пропонує дошкільникам зафарбувати праву частину килимка, добираючи фарби у відповідності із зафарбованою лівою частиною килимка та в межах контурних ліній. Кращі килимки використовують для подарунків та в іграх з ляльками.

Гра «Бабусина скриня»

Мета: сприяти запам'ятовуванню назв українського одягу (сукня, спідниця, пасок, вінок, хустка, вишиванка, намисто, чоботи, кожух, шаровари, пояс, шапка-бирка) та описувати його.

Хід гри

Вихователь привертає увагу дітей до чарівної скрині. У скрині знаходить лист від бабусі і зачитує його дітям.

Ой, діти, це лист і скриня від бабусі Мелани. Послухайте, що вона нам пише. «Добрий день, люба малеча! Пише вам бабуся Мелана з далекого українського села Новоукраїнка. Я знаю, що ви дуже гарні діти і надсилаю вам свою скриню з українським одягом. Ви розгляньте його і скажіть, як він називається, коли його одягають, хто його одягає? А ще я вам надсилаю декілька загадок про одяг, відгадайте їх. А може, ви і самі знаєте загадки про одяг, то загадайте їх один одному. Допобачення, мої любі. Ваша бабуся Мелана».

Діти розглядають одяг, розповідають про нього. Вихователь допомагає дітям, доповнює їхні відповіді та виправляє помилки дошкільників.

Гра «Нагодуємо ведмедика»

Мета: знайомити дітей з українським національним посудом: макіт-рою, глечиком, мискою, дерев'яними ложками та ін.

Хід гри

Вихователька організовує дітей на гру, обігруючи вірш:

Ведмежаток я взяла,

Посадила до стола,
 Стала медом частувати:
 «Пригощайтесь, ведмежата!»
 А ведмедики сидять
 І нічого не їдять...

Вихователька стурбована, чому ведмедики нічого не їдять. Та ж вони не мають чим і з чого їсти. Ведмедикам треба дати посуд. В що наллємо меду? (*В тарілочку, поливану мисочку*). Чим будуть їсти ведм-дики мед? (*Дерев'яними ложками*). З чим можна їсти мед? (*З чаєм, з молоком*). В чому поставимо молоко на стіл? (*В глечичку*). Щоб у ведмедиків був смачний обід, ми поставимо пиріжки в макітру. (*Діти розглядають гарно прибраний стіл і розповідають про посуд*). Вихователь допомагає дітям з відповідями та доповнює сказане дітьми.

Гра «Іноземці»

Мета: розширити активний та пасивний словник дітей, формувати вміння розуміти лексичне значення слів.

Хід гри

Дитині пропонується така інструкція:

- *Уяви собі, що ти зустрівся (зустрілася) з іноземцем, людиною з іншої країни, яка погано розуміє українську мову. І ось вона попросила тебе пояснити, що означає слово «...».*

Дитина дає відповідь у вербальній формі, але якщо вона не може цього зробити, то її просять показати предмет, вказати значення слова за допомогою жестів, рухів або намалювати те, що вона розуміє під цим поняттям.

Слова для гри: *вишиванка, калач, колиска, намисто, жупан, скриня, макітра, козак.*

Художньо-творча вправа

Мета: розширити активний та пасивний словник дітей, формувати вміння розуміти лексичне значення слів.

Хід вправи

Учитель демонструє дітям картки-слова.

А. Діти малюють предмети, назви яких вказуються на картках. (пасивний словник).

Б. Діти складають казку, використовуючи назви намальованих предметів (активний словник).

Слова для карток: *намисто, жупан, бандура, козак, мальва, колиска.*

Конкурс на найкраще речення

Мета: формувати в дітей уміння розрізняти лексичне значення слів та використовувати їх у продукуванні власного мовлення.

Хід вправи

Діти повинні скласти речення вживаючи такі слова: *гопак, вишиванка, піч.*

Гра «Опиши предмет»

Мета: формувати в дітей уміння розрізняти лексичне значення слів та використовувати їх у продукуванні власного мовлення.

Хід гри

Діти повинні пояснити значення і описати такі предмети: *паляниця, кобза, айстра.*

Гра «Казка ланцюжком»

Мета: формувати в дітей уміння розрізняти лексичне значення слів та використовувати їх у продукуванні власного мовлення.

Хід гри

Діти складають казку, використовуючи слова: *плай, криниця, ялиця, чабан, хаща, сарна.* Кожна дитина придумує по одному реченню.

Ще однією формою роботи з дітьми, яка сприяла б реалізації педагогічних умов збагачення словника дошкільників етнокультурознавчою лексикою, було

проведення українських народних рухливих ігор: «Галя по садочку ходила...», «Калина», «Я лисичка, я сестричка», «Ой у перепілки...», «Жили у бабусі...», «Кози», «Панас», «Чорне – біле», «Гуси», «У гусей», «Жмурки», «Квочка», «Крук», «Сірий кіт», «Залізний ключ», «Ягілочка», «Чий вінок кращий?», «Ходить Гарбуз по городу», «Як у нас біля воріт», «Ой є в лісі калина», «Ой на горі жито», «Соловейко-сватку», «А ми просо сіяли, сіяли...», «Мак», «Задумала бабусенька», «У волосянку», «Рядки», «Гуси», «Ку-ку, ку-ку, птичко мала», «Прослужив я в пана рік», «Довгоносий журавель».

Мета рухливих ігор поповнення словника дошкільників народознавчою лексикою *вишиванка, калач, колиска, намисто, жупан, скриня, макітра, козак, намисто, жупан, бандура, мальва, колиска, гопак, вишиванка, піч, паляниця, кобза, пан, плай, криниця, ялиця, чабан, хаща, сарна, пасок, вінок, хустка, чоботи, кожух, шаровари, пояс, скриня, рушник, хустинка, рід, голубка, ненька, гребінка, плахта, крашанка.*

Рухливі ігри проводились з дітьми дошкільного віку під час прогулянки та у груповій кімнаті. Перед рухливою грою відбувалося ознайомлення дошкільників з незнайомими їм народознавчими поняттями, розкривався їх зміст.

Робота з дітьми, щодо поповнення їхнього словника народознавчою лексикою відбувалась також шляхом систематичного читання та обговорення українських народних казок: «Дід, баба і вовк-співак», «Ох!», «Цап та баран», «Дерево до неба», «Кобиляча голова», «Коза-дереза», «Про вірного товариша», «Свого не цурайся», «Кривенька качечка», «Зимівля звірів», «Казка про липку і зажерливу бабку».

Мета даної роботи полягала у систематичному повторенні та роз'ясненні дітям народознавчих термінів та сприяння вживанню їх у повсякденному мовленні.

З метою підвищення ефективності педагогічних умов збагачення словника дітей народознавчою лексикою, нами були сплановані та проведені заняття на народознавчу тематику: «Писанка», «Українська хата», «Народна казка в гості прийшла», «Національні символи», «Українська іграшка», «Традиції мого народу», «Без верби і калини нема України», «Обереги нашого краю» (див. дод. Д).

Під час реалізації формульованого експерименту, ми враховували розвивальне середовище ДНЗ, на базі якого проводився експеримент. Зазначене середовище є місцем, де дитина розвивається, поповнює особистий досвід, збагачує свій словник.

Отже, нами була спланована ціла система роботи з дошкільниками, яка, на нашу думку, мала забезпечити реалізацію обґрунтованих педагогічних умов щодо збагачення словника дітей народознавчими термінами.

Зміст методичної роботи з *педагогами* спрямовувався на підвищення рівня їх професійної компетентності з проблеми збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою. Робота з вихователями складалася з *двох етапів*.

Перший етап передбачав підготовку та проведення виступу на педагогічній раді (див. дод. Ж).

Метою виступу було підготувати педагогів до роботи за нашою експериментальною методикою, в основу якої покладено поетапний розвиток словника дітей дошкільного віку етнокультурознавчою лексикою; донести до педагогів важливість проведення даної роботи; розкрити основні шляхи збагачення словникового запасу дітей народознавчою лексикою.

Другим етапом була розробка методичних рекомендацій вихователям та практичних рекомендацій батькам дітей дошкільного віку щодо збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою.

Метою цією роботи було допомогти педагогам та батькам збагатити словник дітей народознавчими поняттями (див. дод. З, дод. К).

Таким чином, з метою підвищення рівня розвитку словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою, нами було розроблено й апробовано у практиці дошкільного навчального закладу експериментальну програму, що склала основу формувального етапу педагогічного експерименту.

3.3. Оцінка ефективності системи збагачення словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою

На завершальному етапі нашої роботи, ми провели контрольний експеримент.

Метою якого було: дослідження ефективності системи роботи щодо збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою.

Контрольний етап нашого дослідження був спрямований на роботу з педагогами та дітьми. Для детального вивчення і співставлення результатів, дана частина експериментальної роботи проводилась за схемою початкового етапу.

Робота з педагогами передбачала повторний аналіз науково-методичного забезпечення з проблеми та анкетування вихователів з проблеми формування словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою.

Дітям контрольної і експериментальної груп були надані завдання до кожного з виокремлених критеріїв і показників, аналогічні тим, що надавалися на констатувальному етапі експерименту.

Перш за все, ми повторно провели *аналіз програмно-методичного забезпечення ЗДО* з зазначеної нами проблеми. Слід зазначити, що науково методичне забезпечення педагогів, окрім програми розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» та посібників «Українське народознавство в дошкільному закладі. Програма та довідковий матеріал вихователям дошкільних закладів» (Автор Богуш А. М. Запоріжжя, 2001. 84 с.) та «Українське народознавство в дошкільному закладі: Практикум» (Автори:

Богуш А. М., Лисенко Н. В., Київ, 2003. 206с.), поповнилось методичним посібником В.М.Ніколаєнка «Народознавство в дошкільному навчальному закладі. 2—6 років», Основа. - 2013. - 208 с., матеріали якого повністю відповідають вимогам чинних програм; Богуш А. М. Розвиток мовлення дітей п'ятого року життя: навч. посіб. з грифом МОН / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. – К.: «Генеза», 2017. – 184 с., в якому подано методику, приклади проведення занять, в тому числі і щодо збагачення словника дітей.

Зазначені посібники допомагають вихователям в написанні планів та конспектів занять з розвитку дошкільників народознавчою лексикою, в роботі з народознавчим матеріалом, застосовуванні його в роботі з дошкільниками. Зазначені посібники є складовою частиною навчального комплексу методики ознайомлення дітей з українським народознавством у дошкільному закладі. Матеріал, який подано у посібниках для ознайомлення дошкільників з українським народознавством чудово підходить для розвитку словника дітей народознавчою лексикою. Навчально-методичне забезпечення груп з проблеми збагачення словника дітей народознавчою лексикою поповнилось книгами-ширмами «Український національний одяг», «Українська оселя», «Обереги нашого краю». Повторно проаналізувавши робочі плани вихователів, ми помітили що суттєво розширились форми роботи з розвитку словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою (екскурсії, заняття, дидактичні та рухливі ігри тощо).

Отже, ми можемо зробити висновок, що педагоги ЗДО розширили навчально-методичну базу посібниками, зміст яких забезпечує реалізацію висунутих завдань народознавчого спрямування.

Під час контрольного експерименту, ми повторно провели *анкетування вихователів* з метою дослідження педагогічних умов збагачення словникового запасу дітей народознавчою лексикою. Вихователям було запропоновано

заповнити анкети, які ми використовували на констатувальному етапі нашого дослідження.

Проаналізуємо відповіді вихователів на *запитання першого блоку*. На перше запитання «Чи у достатній мірі Ви забезпечені програмою, за якою працює ДНЗ?» усі вихователі (100%) вказали позитивну відповідь (до експерименту 100%). Це означає, що педагоги мають у своєму розпорядженні достатню кількість екземплярів програми розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». На друге запитання «Чи у достатній мірі розкрито у програмі словникову роботу з дітьми?» 83% опитуваних (до експерименту 67%) вказали, що достатньо, а решта 17% (до експерименту 33%) зазначили, що словникову роботу розкрито не у достатній мірі. При цьому, тільки 17% вихователів зазначили, в яких саме розділах прописана дана робота («Розвиток мовлення», «Народознавство», «Художня література»). На третє запитання «Чи зазначена у програмі народознавча лексика для ознайомлення дітей і яка саме?» 100% педагогів (до експерименту 67%) позитивно відповіли на запитання і коротко описали цю лексику (назви предметів народного вжитку української оселі, назви народних календарно-обрядових свят, назви ремесел, елементи українського національного одягу). На нашу думку, це свідчить про те, що вихователі у достатній мірі ознайомлені з програмою за якою вони працюють.

На *запитання* «Матеріали якої програми використовуєте при ознайомленні дітей з українським народознавством?» 83% вихователів вказали програму розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» та додатково вказали посібник «Українське народознавство в дошкільному закладі», решта – 17% вказали тільки програму розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». (до експерименту 50% вихователів, решта – 50% взагалі не дали відповідь на запитання). На запитання «Під час яких форм роботи Ви збагачуєте словник дітей народознавчою лексикою?» всі вихователі (100%) (до експерименту 100%) вказали наступні форми роботи: рухливі ігри,

екскурсії та спостереження, заняття, розваги. Такі ж відповіді ми отримала при первинному анкетуванні педагогів. На запитання «Які елементи народознавчої лексики Ви використовуєте у роботі з дітьми?» всі педагоги (100%) (до експерименту 83%) дали відповідь на запитання. З них, 83% (до експерименту 33%) респондентів вказали, що проводять означену роботу за допомогою малих фольклорних жанрів, лексики народних ремесел, календарно-обрядових свят. Решта 13% (до експерименту 33%) опитуваних розширили свою відповідь зазначивши казку, легенду, українську національну іграшку). Це говорять про компетентність вихователів з даного питання.

На запитання «З якими малими фольклорними жанрами народознавчої спрямованості Ви ознайомлюєте дітей, з якою метою?» всі респонденти (100%) (до експерименту 100%) перерахували одні й ті самі малі фольклорні жанри, а саме: приказки, прислів'я, загадки, скоромовки, колискові, лічилки, пісні. За мету даної роботи всі вихователі (100%) (до експерименту 100%) зазначили розвиток мовлення, збагачення словника дошкільників.

На запитання «Чи організовуєте Ви народні свята як засіб збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою? Які саме?» 100% опитуваних (до експерименту 83%) дали позитивну відповідь та перерахували свята, які організовуються у ЗДО. Серед них педагоги виокремили: Свято Миколая, Святий Вечір, свято Великодня, Івана Купала. На запитання «Які види прийомів з казкою Ви використовуєте?» 17% вихователів (до експерименту 50%) серед прийомів вказали інсценізацію та драматизацію казки, читання та розповідання казки. Решта вихователів 83% (до експерименту 50%) дали ширшу відповідь, доповнили свою відповідь нетрадиційними прийомами роботи, вказавши розв'язування проблемних ситуацій, читання казки на новий лад, знайомі герої в інших ситуаціях, введення частки «не» у зміст казки тощо. Це дає нам підстави зробити висновок про високий рівень оволодіння педагогами методикою збагачення словникового запасу дітей народознавчою

лексикою. На запитання «Які труднощі заважають збагачувати словник дітей народознавчою лексикою?» 83% педагогів зазначили (до експерименту 100%), що труднощі відсутні. 17% вихователів вказали, що діти не вживають означену лексику у повсякденному житті.

Отже, повторні результати анкетування вихователів, дають можливість вважати, що рівень їхньої обізнаності з методикою збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою підвищився. Вихователі використовують велику кількість форм та методів для збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою.

Наступним напрямом контрольного дослідження була *робота з дітьми*. Робота з дітьми спрямовувалась на дослідження динаміки розвитку словника вихованців етнокультурознавчою лексикою. На контрольному етапі був запроваджений комплекс *діагностичних методик*, які використовувалися на констатувальному етапі. Діагностичні зрізи проводились за кожним критерієм. Це сприяло отриманню об'єктивних даних щодо рівнів розвитку словника вихованців етнокультурознавчою лексикою в умовах розробленої та апробованої під час роботи системи збагачення словника дітей народознавчою лексикою дошкільного віку.

Спочатку нами була проведена *методика «Що таке?»* (автор Ф. Р. Даскалова) спрямована на визначення здатності дітей розуміти значення слова народознавчої спрямованості.

За результатами повторного дослідження, ми виявили, що 33% дітей ЕГ (до експерименту 20%) та 30% КГ (до експерименту 27%) мають високий рівень здатності розуміти значення слів народознавчої лексики. Середній рівень показало 60% ЕГ (до експерименту 47%) та 57% КГ (до експерименту 53%). Низький рівень мають 7% ЕГ (до експерименту 33%) та 13% КГ (до експерименту 20%). У ході повторного дослідження, ми з'ясували, що вихованці більш повно та чітко розкривають значення слів народознавчої спрямованості,

практично без допомоги педагога. Дошкільники з усвідомленням та розумінням розкривають зміст понять-іменників. Слід зазначити, що у відповідях дітей було видно зацікавленість, вони старанно намагалися виконати подані завдання, застосовуючи при цьому всі свої набуті знання. Найбільш активні діти, у ході дослідження, наводили приклад з власного досвіду. Наведемо кілька прикладів відповідей дітей:

Софія, 6 років «Шаровари – це український одяг. Вони червоного кольору. Шаровари носять козаки».

Мілана 6 років «Гімн – це найголовніша пісня України. Коли співають гімн потрібно встати і покласти руку на серце. Гімн співають на великі свята».

Микита 6 років «Писанка – це яйце, яке красиво розфарбоване. На ньому малюють орнамент. Писанки роблять на свято Великдень. Писанки святять у церкві».

Для перевірки здатності дітей групувати назви предметів народознавчої спрямованості за певними ознаками, нами було повторно проведено *методику «Назви правильно»* (автор В. І. Яшина). У ході експерименту ми визначали здатність дітей групувати назви предметів за певними ознаками. Повторний експеримент показав, що діти правильно класифікували подані їм слова народознавчого змісту, але дещо виникали труднощі під час розкриття їх змісту. Відтак, 33% ЕГ (до експерименту 27%) та 27% КГ (до експерименту 33%) показали високий рівень вміння класифікувати народознавчі поняття. Середній рівень показали 47% дітей ЕГ (до експерименту 33%) та 40% КГ (до експерименту 40%). У ході повторного експерименту діти почувалися більш впевнено та виявляли активність. Було помітно, що лексика дошкільників народознавчої спрямованості складала значну частину активного словника дітей.

Аналіз результатів проведеної третьої *методики «Назви слова»* (автор Р. С. Немова) на виявлення запасу слів, які зберігаються в активному словнику

дітей, зафіксував зростання кількості вихованців з високим рівнем запасу етнокультурознавчої лексики. Відтак, високий рівень мають 47% дітей ЕГ (до експерименту 13%) та 35% вихованців КГ (до експерименту 27%). На середньому рівні знаходяться 46% ЕГ (до експерименту 60%) та 42% КГ (до експерименту 66%). Значно зменшилась кількість дітей, що має низький рівень запасу слів народознавчої лексики 7% ЕГ (27% до експерименту) та 23% КГ (до експерименту 7%). Отже, зменшилась кількість дітей, що мають середній та низький рівень запасу слів народознавчої спрямованості, що зберігаються в активному словнику дітей. Натомість, значно збільшився відсоток вихованців з високим рівнем словника етнокультурознавчою лексикою. Діти активно та впевнено виконували запропоновані їм завдання методики, вільно оперували народознавчими поняттями.

Також, ми провели повторно *бесіду* з дітьми, яку застосовували на констатувальному етапі дослідження. Відповіді дітей на *перше запитання* «Які українські народні казки вам читає вихователька?» дали нам можливість визначити чи збільшився перелік українських казок, які знають діти. Відтак, 93% дітей ЕГ (до експерименту 67%) і 86% дітей КГ (до експерименту 80%) змогли перелічити більше 10 українських народних казок. На *друге запитання* «Яка твоя найулюбленіша українська казка?» 80% дітей ЕГ (до експерименту 60%) та 73% дошкільників у КГ (до експерименту 67%) назвали українську казку. Лише 20% ЕГ (до експерименту 40%), та 27% КГ (до експерименту 33%) замість української народної казки, назвали авторські казки зарубіжних письменників. На *третє запитання* «Які ти знаєш прислів'я та приказки?» 60% респондентів ЕГ (до експерименту 27%) та 53% опитуваних КГ (до експерименту 33%) змогли назвати більше п'яти приказок і прислів'їв. Слід відмітити що 40% дітей ЕГ (до експерименту 73%) та 47% КГ (до експерименту 67%) також відповіли на поставлене запитання, але діти змогли назвати лише по кілька приказок і прислів'їв. На *четверте запитання* «Яку колискову ти

наспівуєш ляльці, коли вкладаєш її спати?» всі діти ЕГ (100%) та 93% вихованців КГ змогли дати відповідь. Діти називали від однієї до трьох колискових («Котику Сіренький», «Ой ходить Сон коло вікон», «А-а, люлі-люлі»). У той час, як до експерименту 93% дітей ЕГ та 87% вихованців КГ взагалі не змогли назвати жодної колискової. Це свідчить про ефективність проведеної нами системи роботи з розвитку словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою. На *п'яте запитання* «Які українські календарно-обрядові свята ти знаєш?» 60% ЕГ (до експерименту 40%) і 53% КГ (до експерименту 47%) змогли відповісти на поставлене запитання, що свідчить про позитивну динаміку розвитку словника вихованців народознавчими поняттями. *Шосте запитання* «Чи знаєш ти з чого складається український національний одяг?» дало нам можливість зрозуміти, як діти обізнані із українським національним одягом. До експерименту 67% дошкільників у ЕГ та 60% дітей КГ назвали правильно лише один елемент українського національного одягу (сорочка-вишиванка), і тільки 33% опитуваних ЕГ та 40% КГ перерахували більше п'ятискладових українського національного одягу. Повторне запитання бесіди після апробованої системи роботи з дошкільниками дає нам підстави зробити висновок, що діти стали більш обізнані із українським національним одягом. Відтак 80% вихованців ЕГ та 73% КГ назвали більше п'яти елементів народного одягу. Решта 20% дітей ЕГ та 27% КГ вказали до п'яти елементів українського національного вбрання.

Нами було проведене повторне *спостереження*, з метою вивчення використання дітьми слів народознавчої лексики під час різних видів діяльності. Спостереження проводилось планомірно та протягом тривалого часу, тому це дало нам можливість більш точно визначити, чи оперують дошкільники народознавчими поняттями. Відтак, ми помітили, що показник дітей, які взагалі не вживають етнокультурознавчу лексику у власному мовленні зменшився. Ми зафіксували, що лише 40% ЕГ (до експерименту 93%) та 47% КГ (до

експерименту 87%) дітей не вживають означену лексику. Нами було визначено, що 75% дітей ЕГ (до експерименту 60%) та 70% дітей КГ (до експерименту 67%) з ініціативи вихователя розповідають українські народні казки один одному. Найбільш активні діти намагалися доповнити казки деталями. Під час ігрової діяльності, дівчатка, вкладаючи ляльку спати, співали колискові. Відтак, 80% ЕГ (до експерименту 40%) та 73% КГ (до експерименту 47%) вихованців використовували колискові для заколисування іграшок. Слід також відмітити, що діти використовували три різні колискові («Ой ходить сон коло вікон», «Котику Сіренький», «А-а, кицю»), у той час, як до експерименту діти знали лише одну колискову («Котику Сіренький»).

Під час трудової діяльності на ділянці, різних режимних моментів та на занятті з ознайомлення з навколишнім, діти, за допомогою вихователя згадують прислів'я та приказки, мирилки, лічилки. Відтак, 73% ЕГ (до експерименту 33%) та 67% КГ (до експерименту 40%) вживають малі фольклорні жанри у своєму мовленні. Всі діти мають у своєму словнику народознавчу лексику (казки, загадки, мирилки, приказки та прислів'я тощо), але вихователь час від часу спонукає дітей до пригадування та вживання її у повсякденному житті.

Ми констатували, що проведена робота сприяла покращенню показників рівня обізнаності дітей народознавчими поняттями та сприяла перенесенню означеної лексики з пасивного словника в активний.

Нижче подаємо порівняльний аналіз рівнів сформованості словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою на констатувальному та на контрольному етапах (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Рівні сформованості словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою на констатувальному і прикінцевому етапах (%)

<i>Рівні</i>	<i>ЕГ до експ-ту</i>	<i>ЕГ після експ-ту</i>	<i>Динаміка</i>	<i>КГ до експ-ту</i>	<i>КГ після експ-ту</i>	<i>Динаміка</i>
<i>Високий</i>	20	33	+13	27	30	+3
<i>Середній</i>	47	60	+13	53	57	+3
<i>Низький</i>	33	7	-26	20	13	-7

Як бачимо, аналіз проведеного дослідження зафіксував зростання кількості дітей із високим 33% у ЕГ (до експерименту 20%) та 30% у КГ (до експерименту 27%) та середнім рівнями розвитку словника вихованців народознавчими поняттями- 60% ЕГ (до експерименту 47%) та 57% у КГ (до експерименту 53%). Відбулось значне зменшення дітей із низьким рівнем розвитку словника народознавчими термінами 7% дітей у ЕГ та 13% у КГ. На 13% збільшилась кількість дітей ЕГ високого та середнього рівня і на 26% - зменшилась кількість низького рівня. У КГ відбулися незначні зміни. Відповідно тільки на 3% збільшилась кількість дітей високого та середнього рівнів і на 7% зменшилась кількість низького рівня.

Результати формувальної дослідницько-експериментальної роботи засвідчили загальне підвищення у старших дошкільників експериментальної групи рівнів сформованості словника народознавчою лексикою. Незначні зрушення ми спостерігаємо і в контрольній групі, оскільки словникова робота, яка здійснювалась згідно програмових вимог, також включає збагачення словника народознавчими термінами.

Отже, збагачення словника вихованців етнукультурознавчою лексикою у процесі різних видів діяльності зазнав якісних змін завдяки впровадженню у

практику ЗДО чіткої системи роботи, добору ефективних сучасних форм, методів збагачення словника вихованців народознавчою лексикою.

Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що висунуту гіпотезу у дослідженні доведено, основні висновки підтверджені, а це дає підстави зробити висновок про результативність здобутих теоретико-експериментальних даних.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІІ

Результати констатувального етапу дослідження дали підстави для обґрунтування педагогічних умов збагачення словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою, а саме: *використання програмового матеріалу щодо збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою; методика ознайомлення дітей з малими фольклорними жанрами народознавчої спрямованості; розповідання казок з метою збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчими поняттями.*

Розроблено систему роботи щодо забезпечення словника дітей 5-6/7 років народознавчою лексикою, яка включає методи та засоби роботи з дошкільниками та роботу з педагогами.

У роботі з дошкільниками реалізовано два напрями роботи: збагачення словника дітей народознавчими поняттями та спонукання до вживання народознавчої лексики у повсякденному житті.

Використані такі методи: читання та обговорення українських народних казок, переглід мультфільмів, дидактичні ігри; рухливі ігри; систематичні заняття на народознавчу тематику

Робота з педагогами передбачала *виступ на педагогічній раді*, розробку методичних рекомендацій. Через педагогів ми намагалися частково вплинути і батьків, тому нами була розроблена пам'ятка для батьків.

Результати контрольного експерименту засвідчили ефективність і продуктивність комплексної системи педагогічних умов щодо збагачення словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою.

Високого рівня досягли 33% дітей ЕГ, (на констатувальному етапі їх було 20 %). На середньому рівні стало 60 % дітей (до початку навчання було 47 %). Кількість дітей з низьким рівнем мовленнєвої готовності зменшилася з 33 % до

7 % . Щодо дітей КГ, то до високого рівня піднялося 30 % (на констатувальному етапі було 27%). Середній рівень засвідчили 57% дітей (на констатувальному етапі було 53%) і на низькому рівні було зафіксовано 13% дітей (на констатувальному етапі було 20%).

Таким чином, результати проведеного дослідження підтверджують висунуту нами гіпотезу про те, що виділені нами педагогічні умови виявились ефективними.

ВИСНОВКИ

Внаслідок проведення дослідження, ми прийшли до таких висновків за висунутими у дослідженні завданнями.

За першим завданням:

Охарактеризовано розвиток словника дітей дошкільного віку як педагогічну проблему. Уточнено зміст та структуру провідних категорій: «лексика», «лексикологія», «слово», «мовлення», «словниковий запас», «активний словник», «пасивний словник», «народознавча лексика», «фольклор», «малі фольклорні жанри». З'ясовано що: лексика – це словниковий склад певної мови, а лексикологія є одним із розділів мовознавства, який і займається вивченням словникового складу мови, в якому слово вивчається не лише саме собою, а й у певному зв'язку з іншими словами. Слово виступає основним будівельним матеріалом висловлювань, за допомогою яких реалізується спілкування між людьми.

Проблема словникової роботи в сучасній методиці розвитку мовлення дітей дошкільного віку досліджувалась такими вченими: А. Бородич, В. Гербовою, Н. Івановою, В. Логіною, Г. Ляміною, Ю. Ляховською, О. Ушаковою, А. Богуш, В. Коник, Н. Луцан, І. Луценкота ін.

Основними завданнями розвитку словника дітей дошкільного віку є : збагачення словника дітей новою лексикою; активізація словника; уточнення значення окремих слів і словосполучень.

За другим завданням:

Особливе місце при збагаченні словника дітей посідає *народознавча лексика*.

Ефективні шляхи збагачення словника дітей народознавчими термінами пропонували учені психологи: І. Синиця, Г. Костюк, Л. Виготський; педагоги: Я. Коменський, К. Ушинський, В. Сухомлинський, М. Стельмахович; лінгводидакти: А. Богуш, Т. Донченко, І. Луцан, М. Пентилюк, О. Семенов та ін.

Удосконалення мовлення дошкільників народознавчою лексикою можливе за рахунок його інтенсивного збагачення тематичними рядами слів при організації занять рідної мови, математики, образотворчої й інших видів діяльності дошкільників: ігрової, трудової, побутової тощо. Використання фольклору в дошкільному навчальному закладі займає важливе місце в загальній системі роботи з мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку, а отже сприятиме збагаченню їх словника народознавчою лексикою.

За третім завданням:

На основі узагальнення наукових джерел визначено критерії та показники рівнів сформованості словника дітей дошкільного віку: *розуміння значення слів народознавчої спрямованості* (вміння пояснити лексичне значення слова; здатність доречно використовувати під час висловлювання); *вміння класифікувати поняття народознавчої спрямованості* (вміння диференціювати малі фольклорні жанри; здатність групувати за певними ознаками); *обізнаність з народознавчою лексикою* (знання та використання малих фольклорних жанрів (приказок, прислів'їв, загадок, мирилок, скоромовок, лічилок тощо; багатий словниковий запас зі слів народознавчої спрямованості).

Виділено три рівні розвитку словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою: *високий, середній та низький*. 20% дітей експериментальної групи та 27% контрольної групи *мають високий рівень*. *Середній рівень* показали 47% дітей у експериментальній групі та 53% дітей у контрольній групі. *Низький рівень* - 33% дітей у експериментальній групі та 20% у контрольній групі.

Наявність дошкільників із низьким рівнем сформованості словника дітей народознавчими термінами актуалізує необхідність посилення уваги педагогів і батьків до формування в них даної якості.

За четвертим завданням:

З'ясовано, що на розвиток словника дітей народознавчими термінами мають значний вплив педагоги закладу дошкільної освіти. Було встановлено, що під час планування освітньої роботи з дошкільниками в напрямку збагачення словника, педагоги зазначають форми роботи з використанням малих фольклорних жанрів та казки. Однак, анкетування педагогів показало, що у практичній діяльності вони не в достатній мірі використовують методи та засоби спрямовані на ознайомлення дошкільників з народознавчою лексикою.

Більша частина вихователів у своїй роботі використовують стандартні методи та прийоми роботи з казкою, малими фольклорними жанрами. Не проявляють творчість у використанні сучасних методів роботи з дітьми, як це було зазначено у відповідях деяких педагогів, а саме, розв'язання проблемних ситуацій, використання методів теорії розв'язування винахідницьких задач (аналогії, фантазування), складання казки на новий лад тощо.

Тому наша робота буде спрямована на розширення знань вихователів щодо методики роботи з дітьми з метою збагачення їхнього словника народознавчою лексикою.

За п'ятим завданням:

Розроблено та апробовано експериментальну систему роботи щодо збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою, яка включала педагогічні умови, методи роботи з дошкільниками та педагогами.

Педагогічними умовами є: *використання програмового матеріалу щодо збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою; методика ознайомлення дітей з малими фольклорними жанрами народознавчої спрямованості; розповідання казок з метою збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчими поняттями.*

При розробці системи роботи ми враховували дані наукових праць А. Богуш, В. Логінової, Г. Ляміної, Н. Гавриш, О. Кисельової щодо методів та

прийомів засвоєння дошкільниками народознавчої лексики.

Провідними *методами* і *прийомами* виступали: читання та обговорення українських народних казок, переглід мультфільмів, дидактичні ігри; рухливі ігри; систематичні заняття на народознавчу тематику.

Робота з педагогами передбачала *виступ на педагогічній раді*, розробку методичних рекомендацій. Через педагогів ми намагалися частково вплинути і батьків, тому нами була розроблена пам'ятка для батьків.

Повторні результати анкетування вихователів дають можливість вважати, що рівень їхньої обізнаності з методикою збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою підвищився. Вихователі використовують велику кількість форм та методів для збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою.

Навчально-методичне забезпечення групи з проблеми збагачення словника дітей народознавчою лексикою поповнилось книгами-ширмами „Український національний одяг”, „Українська оселя”, „Обереги нашого краю”; методичними посібниками; В.М.Ніколаєнко «Народознавство в дошкільному навчальному закладі. 2—6 років», матеріали якого повністю відповідають вимогам чинних програм та Богуш А. М. Розвиток мовлення дітей п'ятого року життя, в якому подано методичку, приклади проведення занять, в тому числі і щодо збагачення словника дітей.

Результати контрольного експерименту засвідчили ефективність і продуктивність комплексної системи педагогічних умов щодо збагачення словника дітей старшого дошкільного віку народознавчою лексикою.

Високого рівня досягли 33% дітей ЕГ, (на констатувальному етапі їх було 20 %). На середньому рівні стало 60 % дітей (до початку навчання було 47 %). Кількість дітей з низьким рівнем мовленнєвої готовності зменшилася з 33 % до 7 % . Щодо дітей КГ, то до високого рівня піднялося 30 % (на констатувальному етапі було 27%). Середній рівень засвідчили 57% дітей (на констатувальному

етапі було 53%) і на низькому рівні було зафіксовано 13% дітей (на констатувальному етапі було 20%).

Результати формувальної дослідницько-експериментальної роботи засвідчили загальне підвищення у старших дошкільників експериментальної групи рівнів сформованості словника народознавчою лексикою. Незначні зрушення ми спостерігаємо і в контрольній групі, оскільки словникова робота, яка здійснювалась згідно програмових вимог, також включає збагачення словника народознавчими термінами.

Таким чином, результати проведеного дослідження підтверджують висунуту нами гіпотезу про те, що виділені нами педагогічні умови виявились ефективними.

Викладені у дослідженні результати не розглядаються як вичерпні, такі, що повністю вирішують зазначену проблему. Перспективними залишаються такі аспекти подальшого дослідження, як збагачення словника дітей старшого дошкільного віку образними висловами, особливості словника дітей різної статі, збагачення словника дітей засобами сюжетно-рольової гри, розвиток словника дітей раннього віку та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева М. М. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников: учеб. пособие для студ. высших и сред. пед. учеб. заведений / М. М. Алексеева, В. И. Яшина – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 400 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти України: наук. кер. А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук. ; авт. кол. : Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долина О. П., Ільченко Т. С. – К., 2012. – 26 с.
3. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І.Білан; за заг. ред. О.В.Низковської, Тернопіль «Мандрівець», 2017.– 256 с.
4. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підруч. / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш. – Друге вид., доповн. – К. : ВД «Слово», 2011. – 704 с.
5. Богуш А. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах : підруч. для студ. ВНЗ / А. Богуш. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Слово, 2008. – 440 с.
6. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі : Навч. посібник. / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. – К. : Вища школа, 2002. – 420 с.
7. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах: підручник для студ. вищ.навч. закладів фак-тів дошкільної освіти / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. – К. : Вид. дім «Слово», 2006. – 304 с.

8. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : навчальний посібник / А. М. Богуш. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2003 р. – 436с
9. Бородич А. М. Методика розвитку речи детей / А. М. Бородич. – М. : Просвещение, 1981. – 225 с.
10. Булаховський Л. А. Вибрані твори : в 5 т. / Л. А. Булаховський. – К. : Наукова думка, 1975. – Т.1. – 450 с.
11. Гавриш Н. Художньому слову – гідне місце в освітньому процесі / Н. Гавриш // Дошкільне виховання. 2006. № 3. – С. 15-17.
12. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєвотворчої діяльності в дошкільному дитинстві: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Н. В. Гавриш. – К., 2002. – 32 с.
13. Гавриш Н.В. Розвиток зв'язного мовлення / Н.В.Гавриш. – Донецьк, Либідь, 2006. – 131 с.
14. Гербова В. В. О словаре ребенка 3-его года жизни / В. В. Гербова // Дошкольное воспитание. – 1967. № 6. – С. 27-31.
15. Дитина в дошкільні роки : комплексна освітня програма / автор. колектив ; наук. керівник К. Л. Крутій. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2016. – 160 с.
16. Дитина: освітня програма для дітей від 2 до 7 років /Г.В.Беленька, О.Л.Богініч, Н.І.Богданець-Білоskalенко та ін. ; наук. кер. В.О.Огнев'юк. – Київ, 2016. – 304 с.
17. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія : Навч. посібник для студ. вищих пед. навч. закл. / Упоряд. А.М. Богуш. – К. : Видавничий дім «Слово», 2005. – 720 с.
18. Жинкин Н. И. Механизмы речи/ Н. И. Жинкин. – М. : Директ-Медиа, 2008. – 104 с.

19. Карпинская Н. С. Художественное слово в воспитании детей / Н. С. Карпинская. – О., 2000. – 167 с.
20. Кисельова О. І. Малі фольклорні жанри як засіб морально-етичного виховання дошкільників / О. І. Кисельова // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – Вип. № 17. – 2008. – С. 135-141
21. Кононенко В. І. Українська етнолінгводидактика. / В. І. Кононенко. – Івано-Франківськ, 1995. – 57 с.
22. Кононко О. Л. Орієнтир сьогодення – компетентна особистість / О. Л. Кононко // Дошкільне виховання. 2005, № 7. С.7-9.
23. Кузь В. Г. Основи національного виховання / В. Г. Кузь, Ю. Д. Руденко, З. О. Сергійчук. – Умань, 1993. – 109 с.
24. Кулибчук Л. М. Теоретичні засади розвитку образного мовлення / Л. М. Кулибчук // Педагогіка і психологія. 1998, № 4. С. 24-30.
25. Левченко Т. М. Збагачення мовлення учнів 5-7 класів етнокультурознавчою лексикою : автореф. дис...канд. пед. наук / Т. М. Левченко. – К., 2001. – 18 с.
26. Литературный энциклопедический словарь / Под ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева. – М. : Советская энциклопедия, 1987. – 752 с.
27. Логинова В. И. Формирование словаря. Развитие речи детей дошкольного возраста / Под ред. Ф. А. Сохина. – М. : Просвещение, 1984. – 223 с.
28. Лозко Г. С. Українське народознавство / Г. С. Лозко. – К. : Зодіак-ЕКО, 1999. – 368 с.
29. Луцан Н. І. Методика розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку за тестами українських народних ігор : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання» / Н. І. Луцан. – Одеса, 1995. – 24 с

30. Луцан Н.І. Формування готовності студентів до збагаченням словника народознавчою лексикою шестирічних учнів: / Луцан Надія Іванівна, Жаровська Анна Василівна. – Івано-Франківськ, «НАІР», 2015. – 284с
31. Луценко І. О. Інтерференція і транспозиція у засвоєнні дітьми дошкільного віку лексики української мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Луценко Ірина Олексіївна. – К., 1994. – 24 с.
32. Лямина Г. М. Развитие речи : подготовительная к школе группа в детском саду / Сост. Г. М.Лямина. – М. : Просвещение, 1972. – 124 с.
33. Мацько Л. Стилїстика української мови : Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
34. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / кол. авт. за ред. М. І. Пентилюк : М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна, З. П. Бакум та ін.. – К. : Ленвіт, 2004. – 400 с.
35. Мишанич С.В. Усна народна творчість, культура і побут населення України. – К., 1991. – 340 с.
36. Навчання дітей дошкільного віку рідної мови : навчальний посібник / уклад. Л. В. Іщенко – Умань : ПП «Жовтий», 2013. – 138 с.
37. Непомнящая И. Н. Методика использования лингводидактических идей Е. И. Тихеевой в обогащении бытового словаря детей старшего дошкольного возраста: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Непомнящая Ирина Николаевна. – О., 1996. – 21 л.
38. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. – К. : Українська академія дитинства, 2017. – 80 с.
39. Патрица К. Т. О понимании значения слов детьми старшего дошкольного возраста / К. Т. Патрица // Вопросы психологии. – 1954. – № 4. – С. 56–60.

40. Піроженко Т. О. Психологія комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини : Автореф. дис... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Т. О. Піроженко. – Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2004. – 40 с.
41. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова. – К.: Либідь, 2001. – С. 38-72
42. Психологический словарь / Под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. – 2-е изд., пер. и доп. – М. : Педагогика-Пресс, 1996. – 440 с.
43. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : АПН СССР, 1946. – 478 с.
44. Руденко Ю. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку емоційно-зabarвленою лексикою // Актуальні проблеми дошкільної освіти та підготовки фахівців на сучасному етапі // Матеріали наук.-практ. конф. // Зб. наук. пр. Бердянського держ. пед-го ін-ту ім. П. Д. Осипенко. (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2000. – № 2. – С. 18-23.
45. Руденко Ю.А. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки: автореф. дис. канд. пед.наук: 13.00.02 « теорія і методика навчання (українська мова)» /Ю.А.Руденко. – Одеса., 2003. – 24 с.
46. Савельєва Н. П. Про формування уявлень і збагачення словника дітей старшого дошкільного віку в процесі трудового виховання / Н. П. Савельєва // Дошкільна педагогіка і психологія. – Вип. 2. – 1968. – С. 77-79.
47. Соловйова О. И. Методика развития речи и обучения родному языку в детском саду / О. И. Соловйова. – М., 1996. – 175 с.
48. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики / Ф. Соссюр. М. : Из-во «Логос», 1998. – 296 с.
49. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка /М. Г. Стельмахович. – К. : Радянська школа, 1985. – 197 с.

50. Стельмахович М. Г. Народне дитинознавство / М. Г. Стельмахович – К. : Т-во «Знання» УРСР, 1991. – 47 с.
51. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания / Ю. С. Степанов. – М. : Просвещение, 1975. – 271 с.
52. Струнина Е. И. Методика развития речи детей дошкольного возраста: учебно-методическое пособие / Е. И. Струнина, О. С. Ушакова. – М., 2008. – 288 с.
53. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. К., 1970. 154 с.
54. Сучасна українська літературна мова: За ред. М.Я. Плющ. – К: Вища школа, 1994. – 413с.
55. Тихеева Е. И. Развитие речи детей / Е.И.Тихеева. – М. : Просвещение, 1981. – 174 с.
56. Ушинський К. Д. Дитячий світ / К. Д. Ушинський. – Вибрані твори. – К., 1980. – 320 с.
57. Фесюкова Л. Б. Воспитание сказкой: для работы с детьми дошкольного возраста: учебно-методическое пособие / Л. Б.Фесюкова. – Харьков, 1997. – 464 с
58. Франко І. Я. Коли ще звірі говорили [Текст] : казки / І. Я. Франко; опрац. О. Волосевич. Львів : Аверс, 2000. 170 с.
59. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О.П.Аксьонова, А.М.Аніщук, Л.В.Артемова; наук. кері. О.Л.Кононко.-Київ: ТОВ «МЦФЕР- Україна», 2019.-488 с.